

Tóvay Nagy Péter
A hatvani premontrei prépostság története
1351-ig*

A források

AKÖZISMERTEN SZEGÉNYES FORRÁSADOTTSÁGÚ középkori magyar történelem egyik különösen gyér forrásokkal rendelkező területe a premontrei rend magyarországi története. Az alapítólevelek és az egyes monostorokra vonatkozó hazai okleveles anyag hiányát elsősorban a tatárjárás idézte elő. Ezen a tényezőn kívül még azzal is számolnunk kell, hogy a 15. század előtt a nem a király által alapított monostorok alapításait csak akkor rögzítették írásban, ha ezt a nemzetség örökösödési rendszere indokolta. ¹ A helyzetet tovább nehezíti, hogy a középkorból származó hazai, a rend szentjeinek történetét taglaló munka vagy jegyzék nem maradt az utókorra.

A belföldi források hiányát részben pótolták a külföldi kútfőkben fennmaradt, a rend középkori történetére vonatkozó információk. A források egyik csoportját a katalógusok alkotják, amelyek a rendfőnök vagy a *capitulum generale* utasítására azzal a céllal készültek, hogy az összes európai monostort felmérve és lajstromba szedve, a rend irányítását, az adminisztrációt elősegítsék. Napjainkig összesen kilenc középkori premontrei katalógus vált ismertté a kutatás számára. ²

---

* Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Szende László egyetemi tanársegédnek (ELTE BTK Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék), aki észrevételeivel, tanácsaival segítette munkámat.

¹ BELITZKY, 1938. 474.; FÜGEDL, 1991. 35–66. Mindkét szerző a csornai prépost konfliktusát említette példaként, akit 1225-ben egy birtokrész miatt bepereltek. A prépost a birtokhoz való jogát hiteles tanúk tanúvallomásaival igazolta. A döntő jelentőségű alapító oklevélről nem ejtett szót.

² A katalógusok többségét eredetileg a premontrei központi apátság őrizte. Forgalomban voltak azonban olyan jegyzékek is, amelyeket más premontrei rendház felügyelt (Pl. az *Ursbergi jegyzék* a 17. században is a névadó monostorban volt.) Azonban Prémontré 1790. évi pusztulásakor az iratok szétszóródtak. A szaktudomány a negyvenes évekig egyetlen egy eredeti monostorjegyzéket sem ismert.

A premontreiek hazai monostorainak legkorábbi ismert összegzését egy jegyzék, a 15. századi kódexben fennmaradt *Ninivei katalógus* adta.³ A kutatás által 1240 előttre datált, de egyébként keltezetlen *I. Ninivei katalógus* szövegében a magyarországi rendtartomány monostorai közül egyedül a váradhegyfokot említik.⁴ A *II. Ninivei katalógus* már pontosan datált szövege, a premontrei generális káptalan 1210 és 1240 közötti határozataiból közölt válogatást: a perióduson belül főként az 1234 és 1239 közötti időszakból. Az előzőnél több interpolációt tartalmazó katalógus összesen két magyar vonatkozású adatot őrzött meg. Elsőként András, váradhegyfoki kanonok 1234. évi premontrei látogatását, aki a rendi központból, többek között, a következő könyvekkel tért haza monostorába: *Lectionarium*, *Antiphonarium*, *Graduale*, *Sacramentarium*, *Martirologium*, *Liber Consuetudium*. A második regesztá Frigyes hamborni apát 1235. évi vizitációjának állomásait, összesen huszonkét monostort sorolt fel. A lista tehát elvben minden 1234-ig alapított premontrei monostort lajstromozott.⁵ A felsorolásból két olyan monostor is hiányzott, amely ekkor már biztosan működött.⁶ Az eltérésnek különböző okai lehettek. A szóban forgó monostorok a vizitáció ideje alatt esetlegesen még nem voltak premontrei kézen; csak később kerültek, rendváltás révén, a fehér kanonokok tulajdonába. Felmerülhet az is, hogy Frigyes nem látogatta meg a magyar cirkária valamennyi monostorát. A forrás, a katalógus anyaga is, szövegromlás miatt kárt szenvedhetett és ez is magyarázata lehet a kérdéses monostorok hiányának. Összegezve elmondható, hogy a *Catalogus Ninivensis* más jegyzékek szövegével rokonságot nem mutatott, kimutatható átvételt nem tartalmazott, és adatai

---

³ A *Liber monumentorum ecclesie Sanctorum Cornelii et Cypriani iuxta Ninive* elnevezésű kódex levéltári segédkönyvként volt használatos, és számos megsemmisült oklevél regesztáját őrizte meg. A kódexben két önálló, magyar vonatkozású összeírás, regesztagyűjtemény található.

⁴ Körmen di, Backmundra hivatkozva azt hangsúlyozta, hogy a jegyzék szövege kevésbé romlott, mert mindössze egy helyen mutatható ki interpoláció benne. KÖRMEN DI, 2001b. 103. Az *I. Catalogus Ninivensis* magyar vonatkozású részeit közölte: JAKÓ, 1997. I. kötet. 180. (176. sz.)

⁵ A listában szereplő Almás viszont ebben az időben már nem volt premontrei tulajdonban, mert IX. Gergely 1238. évi oklevele arról tudósított, hogy a fehér kanonokok elhagyták ÁUO. II. 82–83. (45. sz.).

⁶ OSZVALD, 1957. 237. Oszvald szerint a két monostor a Nyulak szigetű monostor, amelyet egy 1225. évi királyi privilegialis említett, illetőleg Bény, amelynek 1217. évi létezéséről egy 1273-ban kelt oklevél tudósított. Ezzel ellentétben Györffy a két monostor esetében bencés illetőséget ismert el jogosnak (GYÖRFFY, 1963–1998. II. 228., IV. 652.).

összhangba hozhatók a hazai okleveles anyaggal. Jóllehet a rendházak neveit romlott alakban tartalmazta, mégis megbízható forrásnak tekinthető.⁷

A monostorjegyzékek következő csoportját a, backmundi terminussal, *Vetus Registrum*nak elnevezett, három jegyzékből álló kézirat-család képezi. A keltezetlen formában fennmaradt *Schäftlarni katalógus*t, írásképe alapján, az 1270 körüli évekre datálta a szakirodalom. Későbbi, 14. századi másolatban maradt ránk az *Ursbergi katalógus*.⁸ A Leo Santifaller által, Nikolaus Liebental boroszlói kanonok 16. századi másolati könyvében felfedezett *Vincentinus katalógus* eredetije az 1260–1290 közötti időszakban keletkezett.⁹ A szakirodalom az 1264 és 1270 közötti időszakra datálja a *Vetus Registrum* iratait.¹⁰ Azonban a jegyzékek egymáshoz való viszonya vitatott.¹¹ A szinoptikus katalógusok közös vonásai az azonos névírési hibákban, illetve a magyar cirkária monostorainak azonos sorrendben történő tárgyalásával érhetőek tetten. A három jegyzék ugyanazt a negyvenhárom monostort listázta.¹² A *Vetus Registrum* romlott névformákat őrzött meg, ugyanakkor hiteles és fontos forrásnak tekinthető, hi-

---

⁷ A *II. Catalogus Nivivensis* magyar vonatkozású anyagát lásd: BACKMUND III. 386–401. (ezen belül a magyar vonatkozású anyag a 397–398. oldalon található); OSZVALD, 1957. 237. A benne szereplő monostorok: Váradhegyfok, Lelesz, Meszes, Majk, Zsám-bék, Csorna, Túrje, Hatvan, Jászó, Zich, Cheim, Almás, Pály, Ábrány, Ócsa, Garáb, Kőkényes, Jánoshida, Ság, Bozók, Szeben, Brassó.

⁸ Jelenleg mindkét iratot a Bajor Állami Levéltár őrzi. A *Schäftlarni katalógus* anyagát Györffy is felhasználta (vö. GYÖRFFY, 1963–1998.). A *Vetus Registrum* további két jegyzékének magyar vonatkozású anyagát és a katalógusok általános elemzését Backmund végezte el, Magyarországon pedig Körmendi Tamás közölte: BACKMUND, 1949–56. III. 402–416. (A *Vetus Registrum* teljes anyaga latin nyelven); KÖRMENDI, 2001a. 61–72.

⁹ SANTIFALLER, 1947. 255. A Vincentinus elnevezés a boroszlói premontrei apátság patrónusára, Szt. Vincére utal.

¹⁰ KÖRMENDI, 2001a. 70. Vö. BACKMUND, 1949–56. III. 368.

¹¹ Backmund szerint a legrégebbi a *Schäftlarni katalógus*, a három katalógus egymáshoz való viszonya azonban megállapíthatatlan. Körmendi véleménye szerint viszont a jegyzékek magyar vonatkozású anyagaiban található másolati hibák elemzése révén kimutatható, hogy a *Schäftlarni katalógus* magyar részének készítője a *Vincentinus katalógusból* dolgozott. Vö. KÖRMENDI, 2001a. 65.

¹² *Vetus Registrum* monostorai: Váradhegyfok, Ócsa, Turóc, Bozók, Ság, Nyulak szigete, Bény, Zsám-bék, Majk, Zsidó, Csút, Csorna, Rajk, Túrje, Mórighida, Horpács, Kaposfő, Rátót, Lázársziget, Szent Ágoston, Szent Kereszt, Garáb, Albea, Darnó, Hatvan, Kőkényes, Szent Mihály, Jászó, Ocra, Lelesz, Drozza, Ábrány, Pályi, Szalánkemén, Soprizza, Géder, Szaggyú, Zenylni, Magedlin, Ivanics. Ezek közül huszonkettő teljesen azonos a *Ninivei katalógusban* szereplőkkel, nyolc között pedig jelentéktelen ortográfiai különbségek mutathatók ki. A kutatás öt monostort nem tudott azonosítani: Dorozza, Zenylni, Soprizza, Albea, Magedlin.

szen a lajstromok kizárólag rendi nyilvántartást szolgáltak és ezért meghamisítására sem törekedtek.

A szinoptikus katalógusok következő csoportja a *Catalogi Recentiores* gyűjtőnéven ismert három – *Windbergi*, *Heiligenthal*, *Tongerlooi* – katalógus.¹³ Mindhárom ugyanazt az eseményt rögzítette: az 1294. évi általános káptalan döntését, amelyben a magyarországi tartomány valamennyi monostorát öt csehországi (Litomyšl, Strahov/Mons Sion, Zábdrovice) és morva (Gradec/Hradisko, Luka) rendház felügyelete alá rendelte, mert a magyarországi prépostok nem tettek eleget vizitációs kötelezettségeiknek. A katalógusok közölték az új filiációs viszonyokat és a magyar prépostságok listáját.¹⁴ A katalógusok a ninivei katalógusokban szereplő monostorok közül, a tatárjárás veszedelmét túlélő monostorokat és az 1242 után alapított rendházakat tartalmazták egészen 1294-ig bezárólag.¹⁵

A premontrei rend történetére vonatkozó források másik nagy csoportját a történetírók által készített szentéletrajzok, és a katalógusok alkotják. Fossesi Hugó *Vita Norberti* című, két változatban fennmaradt, az alapítóról szóló hagiográfiája a magyar tartományra vonatkozó adatokat nem őrzött meg, hiszen ekkor hazánkban még legfeljebb csak egy premontrei rendház létezett (Várad-hegyfok).¹⁶ Az első jelentős rendtörténeti összegzés Lairuelz tollából született meg 1603-ban. *Optica regularium* című művében negyvenöt középkori magyarországi prépostságról tudósított. Oszvald, egy korábbi (1939) véleménye alapján, nem tartotta munkáját forrásértékűnek. Véleménye szerint a szerző semmiféle jegyzéket nem ismert az 1294. évi káptalanról és a cseh-morva filiációt csak önkényesen rendelte hozzá ahhoz a monostorhoz, amelyhez éppen jónak látta. Oszvald számára elfogadhatatlan volt Lairuelz állítása, miszerint a magyarországi premontrei prépostságok éppen virágzásuk idején, 1294 és 1516

---

¹³ A *Catalogi Recentiores* terminus Backmund elnevezése. A három jegyzék közül egyik sem maradt az utókorra eredetiben. A *Windbergi katalógus* 14. századi, a *Heiligenthal* lista 1458. évi átírásban maradt ránk. A *Tongerlooi jegyzék* pedig három példányban maradt fenn, amelyek közül kettőt a belgiumi Tongerlo rendházi levéltárában, egyet pedig az averbodei monostor gyűjteményében őriznek.

¹⁴ A *Catalogi Recentiores* heiligenthal

és tongerlooi katalógusának magyar vonatkozású anyagát szintén Oszvald közölte. OSZVALD, 1957. 237–238. A *windbergi jegyzék* adatait nem adta közre, de jegyzék a másik kettőhöz képest jelentős eltérést nem tartalmaz.

¹⁵ Az első katalógusból csak tizenhét szerepelt benne, és ezért arra lehet következtetni, hogy a tatárjárás miatt két erdélyi monostor (Meszes, Zich) és két zárda (Brassó, Nagyszében) elpusztult. Ezeket túl tartalmazott még huszonegy 1242 után alapított monostort is.

¹⁶ Vö. GEUDENS, 1886.

között cseh-morva irányítás alatt állottak volna.¹⁷ Körmen di Tamás ezzel ellentétben Lairuelz munkáját forrásnak tekintette, mivel az annalista művében az *Ursbergi katalógus* mellett, egy mára már elveszett adatbázist, az *Osterhofeni jegyzéket* is felhasználta.¹⁸

A 17. század első felében alkotó Jean Le Paige/Johannes Pagius, 1633-ban, Párizsban megjelent, *Bibliotheca ordinis Praemonstratensis* című művében, egy általa összeállított jegyzék alapján, harminckilenc középkori premontrei rendházat sorolt fel. A szakirodalomban forrásértéke vitatott. Oszvald szerint Pagius listája „a nagy kaoszban az egyetlen fix pont”, ennek megfelelően az egyik legfontosabb forrásként tartotta számon.¹⁹ Úgy vélte, hogy „Lepaige 1633-ban [...] az egyetlen káptalan számára 1320-ban hivatalosan összeállított, az összes premontrei prépostságokat magában foglaló jegyzéket” adta ki.²⁰ Az újabb kutatás szerint azonban az 1320-as jegyzéket Pagius saját maga írta és ezért a *Catalogus Pagien sis* inkább tudománytörténeti érdekességnek tekinthető, forrásértéket nem tulajdonít neki.²¹

A 18. századi rendtörténetíró Hugo, 1734–36-ban publikált, *Annales ordinis Praemonstratensis* című művében, magyar vonatkozásban hatvanöt prépostságot említett, s forrásai között szintén szerepelt az *Osterhofeni jegyzék*. Forrásértékét, a Laiurelzel szemben alkalmazott érveléséhez hasonlóan Oszvald megkérdőjelezte. Elmarasztalta a francia szerzőt, hogy az nem premontrei illetőségű monostorokat is a fehér kanonokok tulajdonában lévők közé sorolt, sőt némelyik nevet némi betűváltozással többször is szerepeltetett a listájában.²²

---

¹⁷ LAIRUELZ, 1603. Megjegyzendő: ekkor még, a rendtörténetírók munkáin kívül, a kutatás számára egyetlen katalógus sem volt ismert. OSZVALD, 1939. 5–9.

¹⁸ KÖRMENDI, 2001a. 64.; KÖRMENDI, 2002a. 4. Hugo és Lairuelz egyaránt hivatkozott az *Osterhofeni jegyzékre*.

¹⁹ OSZVALD, 1957. 233.

²⁰ OSZVALD, 1939. 16–18.

²¹ LE PAIGE, 1633. (A hazai monostorokra vonatkozó katalógusa: 326–344.). Körmen di szerint a Pagius által felsorolt 39 monostor közül 34 megegyezik a *Catalogi Recentiores* listájával, sőt, a hibák is ugyanazok. La Paige fő forrása az 1294. évi határozatokat is tartalmazó *Catalogi Recentiores* volt, de ismerte a *Vetus Registrum* valamilyen másolatát is. La Paige eljárása az volt, hogy azokat a rendházakat, amelyeket az 1294. évi listában nem talált meg, a *Vetus Registrum* alapján kipótolta és a jegyzéke végére odaillesztette. Pagius nem bizonyította azt sem, hogy a magyar monostorok 1320-ban valóban kikerültek a cseh-morva felügyelet alól. Tény, hogy Pagius művében maga is bevallotta, hogy az általa közölt katalógus kompiláció. (KÖRMENDI, 2001a. 69–70.; KÖRMENDI, 2002a. 5, 27.)

²² HUGO 1734–1736.; OSZVALD, 1939. 5–9.

A külföldi források külön csoportját alkotja a premontrei anyamonostor halottaskönyve, amely magában foglalta a kezdetektől a 18. századig mindazon előljárók, mecénások, jótevők nevét, akik valamikor, valamilyen formában segítettek Prémontrét. A könyvet 1175–1178 között kezdték el vezetni és belekerült mindazon személyek neve, akik Prémontréban vagy valamely filiájában haláloztak el. Ez a különleges forrástípus azonban nem tartalmazott évszámot, csak hónapot és napot. A könyv használóit praktikus szempont vezette: az évfordulók, megemlékezések megrendezéséhez ezek az információk is elegendők voltak. A Waefelghem által 1913-ban publikált *Obituaire* szövege hét váradhegyfoki apátról, egy váradhegyfoki szerzetesről, egy váradhegyfoki filiamonostor alapítójáról, valamint egy leleszi apátról tett említést.

Sajátos forrásnak tekinthetők a levelekben, irodalmi művekben, illetőleg sírversekben fennmaradt, a premontrei rendre vonatkozó információk. 1218–1219 körül Gervasius generális apát (1209–1221) és a váradhegyfoki prépost között lezajlott levélváltás során a magyar előljáró annak a jogosítványnak a másolatát kérte, amely alapján a premontreiek, más rendekhez hasonlóan, olyan kiváltsággal rendelkeztek, amely szerint mentesek a keresztes háborúk céljára szedett adók befizetése alól.²³ Anzelm, havelbergi apát *Dialogi* című műve és a halálára készült epitáfium egyaránt tartalmazott a rend korai történetére vonatkozó adatokat.²⁴

A 20. századi történetírók közül Alphonse Zak *L'ordre de Prémontré en Hongrie*; Raphael van Waefelghem parki premontrei *Repertoire des monastères de l'ordre de Prémontré*, és Laurent Henri Cottineau *Repertoire topo-bibliographique des Abbayes et Prieurés* című, a század harmincas éveiben megjelent művei, valamint Backmund *Monasticonja* a megemlítendő szintézisek. Zak steinfeldi prépost a magyarországi cirkária monostorait vizsgálta és a rend hazai működésére vonatkozóan közölt adatokat.²⁵ Waefelghem hipotézise szerint összesen 72 középkori premontrei prépostság létezett hazánkban. Ezt a valószínűtlenül magas számot kortársa, Horváth Tibor Antal kétségbe vonta.²⁶ Cottineau farnborough-i bencés apát kétkötetes munkájában, más rend apátságai mellett a premontrei rend monostorait, és a monostorokra vonatkozó szakirodalmat is ismertette.²⁷ A közelmúlt legismertebb premontrei rendtörténete

---

²³ Az apát levele összesen négy prépostságot sorolt fel Magyarországon: a Prémontréból alapított Váradelőhegyet, és a Riéval (*Regia Vallis*) filiájaként definiált Francavillát, Garábot, Bozókot.

²⁴ KOVÁCS I. 2002. 18; TÖRÖK, 2002. 49–51.

²⁵ ZAK, 1911; ZAK, 1920.

²⁶ WAEFELGHEM, 1930; HORVÁTH T. A., 1931.

²⁷ COTTINEAU, 1939.

Backmund műve, amelyben valamennyi cirkáriára vonatkozóan részletes információkat találhat a kutató.

Jóllehet a középkorból nem maradt fenn a premontreiek történetének tanulmányozását segítő magyar kútfő, a későbbiek folyamán azonban születtek magyar rendtörténeti munkák. Az elsők között Pázmány Péter katalógusa szerepel, amely ötvenhat magyarországi premontrei prépostságot sorolt fel.²⁸ Az ezt követő időszakból a gazdag egyháztörténeti forrásanyaggal rendelkező, a jezsuita Hevenesi Gábor gyűjtésének eredményeképpen létrejött *Collectio Hevensiana*, valamint Pray György kétkötetes magyar egyháztörténete, és Katona István monumentális történeti szintézise említhető meg, amelyek az egyes hazai premontrei monostorokra vonatkozóan szintén tartalmaztak anyagokat.²⁹ Fejér György összesen huszonnyolc helyet lokalizált, amelyek között nyilvánvalóan nem premontrei illetőségű monostorok is szerepeltek (Landek, Háj, Hanta).³⁰

A 18. században már egy hazai rendtörténet megírására is kísérletet tettek, amely egy névtelen szerzőtől származott és kéziratban maradt az utókorra.³¹ A 19. század elején Mallyó József jászómindszenti plébános, *Brevis notitia circa riae Hungariae ordinis Praemonstratensis* című munkájában rendtörténeti szintézist alkotott, amely ugyancsak kéziratban maradt és ötven prépostság létezéséről tudott.³² A bencés Fuxhoffer Damján *Monasteriologia regni Hungariae*, 1803-ban megjelent művében a premontreiek tárgyalásánál teljes egészében, barátja, Mallyó leírását követte, csak abban tért el tőle, hogy nem közölte a női monostorokat, ezért nála a monostorok száma csupán negyvenkettő. Danielik János egri kanonok 1866-ban publikált művében fő vonalakban bemutatta a nyugati szerzetesség kialakulását, majd Szent Norbert korát, a kanonoki intézmény történetét, valamint a rendalapító életét ismertette. A rend nemzetközi és hazai történetét is taglalta, a magyar cirkária monostorainak számát tekintve pedig Fuxhoffert követte. Műve a tudományos kutatásban sajnos csak kevésbé használható, mivel – elődeihez (a 18. századi névtelen, Mallyó) hasonlóan – Danielik műve sem alapult önálló oklevél-kutatáson.

A premontrei tanárként, később pedig a *Katholikus Néplap* és a *Religio* szerkesztőjeként is tevékenykedő Kádas Ferenc Rudolf a kanonokrend intézmé-

---

²⁸ PÉTERFFY, 1741–1742. 276.

²⁹ KATONA, 1778–1817; PRAY, 1776.

³⁰ FEJÉR, 1829–1844. VII. 2. 321–322.

³¹ *Canonicorum Praemonstratensium praepositurae olim per inclitum Hungariae regnum habitae*. Az irat hatvannégy prépostságról tudósított.

³² VÖ. VIDÁKOVICH, 1934. 239–307.

nyének keletkezéséről írt cikket.³³ Rupp Jakab és Ortvy Tivadar művei szintén tartalmaztak a rend hazai történetére vonatkozó adatokat.³⁴ Lukcsics Pál a somlővásárhelyi apácák történetéről írt monográfiát.³⁵ A fehér kanonokok hazai történetének jelentős kutatója volt Horváth Tibor Antal is, aki az *Analecta Praemonstratensia* hasábjain, valamint emlékkönyvekben, értesítőekben megjelent tanulmányaiban, az okleveles adatok vizsgálatára helyezte a hangsúlyt.³⁶ Karácsonyi János pedig megpróbálta kideríteni, hogy melyik volt a hazánkban elsőként létesült premontrei monostor.³⁷ Timár Kálmán irodalomtörténész a premontrei vonatkozású kódexek anyagát vizsgálta részletesen.³⁸ A Békefi, Kollányi és Lukcsics által összeállított kézirat összesen harmincegy középkori premontrei rendházzal tudósított.³⁹ Hermann Egyed premontrei kanonok szintén foglalkozott a rend magyarországi múltjával és nézete szerint a tudományos vizsgálat harminchárom premontrei monostort igazolt.⁴⁰ Oszvald Ferenc Arisztid premontrei szerzetes, tanár a középkori premontrei cirkária rendtörténetének egyik legfontosabb kutatója volt, aki nagy hatású cikkeiben valamilyen magyarországi monostor történetével foglalkozott és a magyar cirkária monostorainak számát harminc-kilenc rendházban határozta meg.⁴¹ Kumorovitz Lajos Bernát (1900–1992) a leleszi konvent hiteleshelyi működését tárgyalta részletesen.⁴²

---

³³ KÁDAS, 1855. Életére vonatkozóan: MKL VI. 15–16.; SZINNYEI, 1891–1914. V. 790.

³⁴ RUPP, 1870–1876.; ORTVAY, 1892. Balics kétkötetes művében szintén foglalkozott a premontreikkel, Bunyitay, Keresztúry pedig Váradhegyfok alapítását vizsgálta (BALICS, 1885–1890.; BUNYITAY, 1883.; KERESZTÚRY, 1806.)

³⁵ LUKCSICS, 1923.

³⁶ HORVÁTH T. A., 1927. Egyéb írásk: HORVÁTH T. A., 1928.; HORVÁTH T. A., 1930a.; HORVÁTH T. A., 1930b.; HORVÁTH T. A., 1931a.; HORVÁTH T. A., 1931b.; HORVÁTH T. A., 1931c.; HORVÁTH T. A., 1931d.; HORVÁTH T. A., 1934.; HORVÁTH T. A., 1935.; HORVÁTH T. A., 1937.; HORVÁTH T. A., 1940.; HORVÁTH T. A., 1941.; HORVÁTH T. A., 1942.; HORVÁTH T. A., 1943. Tudományos munkásságára vonatkozóan: BENDEFY, 1965. Az *Analecta Praemonstratensia* folyóirat az Egyetemi Könyvtárban található.

³⁷ KARÁCSONYI, 1927. Balanyi a szerzetesekről szóló könyvében tárgyalta a premontreiket is (BALANYI, 1923.). A Margit-szigeti és a majki prépostságról szintén születtek tanulmányok (KIS, 1931.; NITSCH, 1910).

³⁸ TÍMÁR, 1924. Életére vonatkozóan: CZAJTÁNY, 1971.

³⁹ BÉKEFI-KOLLÁNYI-LUKCSICS, 1922. Az Esztergomi Prímási Levéltár kéziratos katalógusa. Vö. OSZVALD, 1939. 16; OSZVALD, 1957. 235.

⁴⁰ HERMANN, 1938.; HERMANN, 1940.; HERMANN, 1973. Munkásságára vonatkozóan: PAULAI, 1970; SÜMEGI-ZOMBORI, 1998. 37–39, 41–58.

⁴¹ OSZVALD, 1934.; OSZVALD, 1939.; OSZVALD, 1940a.; OSZVALD, 1940b., OSZVALD, 1957.

⁴² KUMOROVITZ, 1928.; KUMOROVITZ, 1929.; KUMOROVITZ, 1932.; KUMOROVITZ, 1934.

A külföldön alkotó premontrei Gábriel Asztrik, többek között, a hazai premontreiek történetét, a premontrei szellemiséget vizsgálata.⁴³ A premontreiek teológiáját, kódexeit Mezey László tanulmányozta részletesen.⁴⁴ A fehér kanonokok építészét Holnapy Dénes, Kozák Károly, Pámer Nóra és Valter Ilona kutatta.⁴⁵ Az újabb szakirodalomban, Demény-Dittel Lajos a hatvani prépostságot tárgyalta, Hervay Ferenc Levente, Puskely Mária, Ullmann Péter foglalkozott a rend múltjával.⁴⁶ Kovács Imre Endre és Körmendi Tamás a rendre vonatkozó forrásokat és a hazai történetét elemezte behatóan.⁴⁷

A hatvani premontrei prépostság története az írásos források tükrében

A hatvani prépostság és a katalógusok

A fentebb áttekintett források közül számos kútfőben a hatvani premontrei prépostság neve is előfordult. A katalógusok szövegeinek vizsgálatával megállapítható, hogy a monostor biztosan 1240 előtti alapítású, hiszen neve már a *II. Ninivei katalógus* anyagában szerepelt. A katalógusokból rekonstruálhatók Hatvan filizációs viszonyai is. Öt forrás (*Catalogus Hilgentalensis, Niniven-sis, Pagiensis, Tongerloensis, Windbergensis*) tanúsága szerint Hatvan anyamonostora Váradelőhegy volt. Oszvald elgondolása szerint, az adonyi monostor adatai alapján, a hazai filizációs rendszer működési szisztémája a következő volt: az atyaapát az alapítandó filiába elküldött egy szerzetest az anyamonostor tagjai közül, aki az új rendházban megkapta a préposti címet, amelyet akkor is megtarthatott, ha később esetlegesen visszahívták.⁴⁸ Az új rendház alapítása, a rendi statútumok szerint, úgy ment végbe, hogy először az alapító az új monostor legfontosabb épületeinek megépítését (kápolna (*oratorium*), hálóterem (*dormitorium*), ebédlő (*refractorium*), vendégszoba (*cella hospitum*), és porta szoba (*cella portarii*)) teljesen befejezte. Ezt követve az anyamonostor elküldte a filiába a

⁴³ GÁBRIEL, 1934.; GÁBRIEL, 1938.; GÁBRIEL, 1943.; GÁBRIEL, 1960.; GÁBRIEL, 1971.

⁴⁴ MEZEY, 1957.; MEZEY, 1963.; MEZEY, 1965–1967.

⁴⁵ KOVÁCS I., 2002. 32–34.; DERCSÉNYI – VOIT, 1969. 270–272.; KOZÁK, 1972.; KOZÁK, 1973.; KOZÁK, 1974.; PÁMER, 1967.; VALTER, 1996.; VALTER, 1998.; VALTER, 2002.

⁴⁶ DEMÉNY-DITTEL, 1995.; DEMÉNY-DITTEL, 1999.; PUSKELY, 1998.; ULLMANN, 1998.; MKL IV. 649. Hervay szerint 32 darab monostor létezett: KMTL 558.

⁴⁷ KOVÁCS I., 1990.; KOVÁCS I., 1991.; KOVÁCS I., 1994.; KOVÁCS I., 1996.; KOVÁCS I., 2000.; KOVÁCS I., 2002.; KÖRMENDI, 2001a.; KÖRMENDI, 2001b.; KÖRMENDI, 2002a.; KÖRMENDI, 2002b.; KÖRMENDI, 2003.

⁴⁸ OSZVALD, 1957. 232.

legalább tizenkét főnyi szerzetesből álló kontingensét és a szükséges szakrális könyveket.⁴⁹

Az ily módon megalapított hatvani monostor, más premontrei rendházhoz hasonlóan, az apát/prépost vezetése alatt működött tovább. A prépostot az atyaapát elnökletével, a konvent tagjai választották, de az egyéni szavazás kizárásával, bizonyos számú választók megbízása útján. A prépostot mindig élethossziglan választották és hivatalában az atyaapát erősítette meg. Később felszentelés és hivatalos tudomásulvétel céljából a megyés püspöknek is bemutatták. A megválasztott a választást követő generális káptalanon fogadott engedelmességet a prémontréi főapát előtt. A premontrei konventek tagjai, és így valószínűleg a hatvani rendházi is, a préposton kívül a következő személyek voltak: a prépostot helyettesítő prior, az alprior, a monostor rendjét őrző felügyelő (*circator*), a monostor épületét karbantartó házgondnok (*provisor*), az étellemezést szervező pincemester, a vendégekkel és a szegényekkel foglalkozó vendégmester, az újoncmester, a betegfelügyelő, a kántor (*succentor*), a könyvtáros, a sekrestyés és a ruhatáros. A monostor életét az ún. monostori tanács irányította, amely az apátból és az idősebb rendtagokból állott és feladatai közé a számadások vizsgálata, csere-, kölcsön-, adásvételi ügyek intézése tartozott. A kanonoktól eltérően szürke talárt viselő, szellemi képzésben nem részesülő, kétkezi munkát végző laikus testvérek (*conversus*) hazai működéséről adat nem maradt fenn, ezért jelenlétükkel valószínűleg Hatvanban sem kell számolnunk.⁵⁰

A későbbiek folyamán az anyamonostor apátja (*pater praepositus/pater abbas*) rendszeresen vizitálta a filiát. Szent Norbert nagy hangsúlyt fektetett a vizitációkra, ezért a premontreieknél, más rendekhez képest erősebben volt jelen a kontroll. A rendszerben négy szintű ellenőrzés folyt: vizitált a prémontréi főapát, a rendtartományok élén álló *vicarius*, a *capitulum generale* kiküldöttje és az atyaapát.⁵¹ Hatvan esetében mindössze egy ilyen hivatalos látogatásról maradt fenn adat: Frigyes hamborni apát 1235. évi vizitációjáról. Ezen kívül a hazai cirkáriában zajló premontrei vizitációk (a 14. században: István sági, Péter

⁴⁹ Az alapításokkal az 1234–1238 közötti szabályzatok foglalkoztak (*Distinctio IV. Caput 2 és 3.*). A szükséges könyvek: misemondó/zsoltár/szertartásos könyvek, himnuszgyűjtemény, rendszabály. KOVÁCS I., 1991. 6.

⁵⁰ Magyarországon ez a modell csak részben működött így, hiszen a külföldi monostorokhoz képest a hazai premontreiek viszonylag kevés fővel rendelkeztek, és a szerzetesi státúumok maradéktalan követését bizonyos helyi sajátosságok (pl. a hiteleshelyi tevékenység) erőteljesen akadályozta. Vö. HORVÁTH T. A., 1934. 1. 6–27.

⁵¹ Később, a 15. században, a magyar cirkária élén a generális apát helyetteseként álló *vicarius abbas generalis* tisztségét hazánkban a sági és a leleszi prépost töltötte be.

leleszi, János leleszi, Pálóczy Domokos leleszi, sőt a 16. században Szaniszló leleszi, Fegyverneki Ferenc sági prépost) közül egy sem érintette Hatvant.⁵²

Míg az anyamonostor meghatározását tekintve (az egyetlen Lairuelz kivételével, aki Jánoshidát jelölte meg) a katalógusok szinoptikusak, addig az egyházmegye megjelölésében ez korántsem mondható el. Bár a rendházat a források többsége (*Ninivensis, Pagius, Tongerloensis, Windbergensis*) helyesen az egri egyházmegyében helyezte el, a katalógusok további csoportja a váci (*Catalogus Lairuelz, Scheftlariensis, Ursbergensis, Vincentinus, Hugo*) és az esztergomi (*Catalogus Hilgentalensis*) egyházmegyét jelölte meg. Györffy szerint ennek a katalógusok pontatlanságán túl az is oka lehetett, hogy a monostor két, az egri és a váci, egyházmegye határán feküdt.⁵³

A katalógusok egyöntetű véleménye szerint a hatvani monostor két filiát alapított. A rendi szabályzatok értelmében egy filia létrehozásához az anyamonostornak legalább negyven szerzetessel kellett rendelkeznie, ebből azonban, a hatvani rendház létszámára vonatkozóan, mégsem vonhatunk le biztos következtetéseket, hiszen a középkori magyar cirkáriában nem követték maradtalanul a rendi statútumokat.⁵⁴ Hatvan elsőként a csornai rendházat népesítette be szerzetesekkel (*Catalogus Hilgentalensis, Hugo, Lairuelz, Ninivensis, Pagius, Tongerloensis, Windbergensis*). A *Ninivei katalógusban* nem szereplő, ezért nyilván későbbi, de 1294 előtt létrehozott zsidói rendház (*Catalogus Hilgentalensis, Pagius, Tongerloensis, Windbergensis*), az egyik legutolsó középkori premontrai alapítás volt Magyarországon.⁵⁵ A katalógusok és a hatvani prépostság összefüggéseit az alábbi táblázatokban foglaltam össze.

---

⁵² Egy esetleges 1183-as vizitációra vonatkozóan nincsen hiteles forrásunk. A magyarországi cirkária tagjainak a generális káptalanon történő részvételéről csupán egyetlen adat maradt fenn (1342. Pál jászói prépost részvétele Prémontréban. Vö. ZAK, 1920. 11.), de minden valószínűség szerint a magyar premontréiek a távolság és a hazai sajátos viszonyok következtében többnyire távol maradtak a gyűlésektől.

⁵³ GYÖRFFY, 1963–1998. III. 99.

⁵⁴ „*Nec ullum locum accipiemus ad abbatiam faciendam, nisi habeamus quadraginta clericos, vel nisi causa necessitatis aut utilitatis a Praemonstratensi abbate vel a generali capitulo fuerit aliter dispensatum.*” KOVÁCS I., 1991. 8.

⁵⁵ A zsidói rendház a hazai okleveles anyagban egy 1284-es oklevélben szerepelt először. Mivel azonban nem tudjuk pontosan, hogy mikor is alapították, nem dönthető el biztosan, hogy ez volt-e a legutolsó Árpád-kori premontrai alapítás hazánkban, hiszen például az 1264-ben alapított Csőt még későbbi is lehet a zsidóinál.

Ninivei	Schäftlarni	Vincentinus	Ursbergi
HOTVIN	HOCWAN	HOTWAN	HOCWAN
Agriensis	Waciensis	Waciensis	Waciensis
S. Stephani Waradiensis	–	–	–
S. Michael de Zirna	–	–	–

Catalogi Recentiores⁵⁸

Windbergi	Tongerlooi	Heiligenthal
COTHWAN	CATHWAN	COTAWAN
Agriensis	Agriensis	Strigoniensis
S. Stephani	S. Stephani	S. Stephani
filia de Hotw... de Zirna és Cothwam-de Sydow	filia de Hotw... de Zirna és Cothwam-de Sydow	Syrna-quondam de Catavan és de Sydow-quondam de Cothwan

⁵⁶ *Ninivei*: Filia S. Stephani Agriensis dyoc: Hotvin (OSZVALD, 1957., 237.; BACKMUND, 1949–1956. III. 397–398.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 98.), Hotuin, filia S. Stephani, Agriensis (BACKMUND, 1983. 2. 533.) és Filia Hotvin-Heuriensis dyoc. S Michael de Zirna (OSZVALD, 1957. 237.; BACKMUND, 1949–56. III. 397–398.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 98.).

⁵⁷ *Schäftlarni*: Hocwan (KÖRMENDI, 2001a. 71), Hocwan, Waciensis (BACKMUND, 1983. 2. 533.), Wacien. Dyoc. Hotwan! (GYÖRFFY, 1963–1998. III. 98; BACKMUND, 1949–1956. III. 413.); *Vincentinus*: Hotwan, Waciensis Dyocesis (KÖRMENDI, 2001a. 65, 71.); Hotwan, Waciensis Dyocesis (BACKMUND, 1983. 2. 533.); *Ursbergi*: Hocwan (KÖRMENDI, 2001a. 65, 71.). A *Vetus Registrum*ban a filiációs kapcsolatok a magyar anyagnál nem szerepeltek, így a *Schäftlarni*, az *Ursbergi* és a *Vincentinus katalógus* semmit sem mond Hatvan anyamonostoráról és leányegyházairól.

⁵⁸ *Windbergi*: Cothwan, Filia S. Stephani, Agriensis (BACKMUND, 1983. 2. 533.), *Tongerlooi*: Abbatii Montis Syon assignata fuit paternitas istarum quatuor: filia quondam S. Stephani-de Cathwan –Aggriensis (OSZVALD, 1957. 238; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 98; BACKMUND, 1949–1956. III. 444–445.), Cathwau, Agriensis Filia S. Stephani (BACKMUND, 1983. 2. 533.) és quondam filia de Hotw [...] de Zirna-Javoicensis (Jauriensis), illetve filia quondam Cothwam-de Sydow-Waciensis (OSZVALD, 1957. 238.); *Heiligenthal*: 2. Cotawan-quondam S. Stephani-Strigoniensis (OSZVALD, 1957. 237.; BACKMUND, 1983. 2. 533.) és de Syrna-quondam de Catavan-em nincs jelezve, illetve de sydow-quondam de Cothwan-waciensis (OSZVALD, 1957. 237.).

Le Paige	Lairuelz	Hugo
COTHEVAN	HOTTOVAN	HOTTOVAN
Agriensis	Vaciensis	Vaciensis
S. Stephani	Pontis Joannis	Strahoviae
Zirna seu Scirne dioc. Jauriensis fil. Cothevan és Sydow dioc Vaciensis filia Cothevan	Goteshay	Cothwan Zirna seu Scirne dioc. Jauriensis fil. Cothevan és Sydow dioc Vaciensis filia Cothevan

A hatvani prépostság története az Árpád-korban

Az alapítás körülményei

A magyar premontrei rendtartomány Árpád-kori történetét két részre szokás osztani. Az első, virágzó periódus a kezdetektől a tatárjárásig tartott, ekkor közel harminc monostor létesült. A rend népszerűségét jelezte, hogy 1238-ban IV. Béla hasonló kiváltságokban részesítette a premontreieket, mint III. Béla 1183-ban a ciszterciákat: ugyanolyan privilégiumot kaptak Magyarországon, mint Franciaországban, sőt hazánkba költözésük mindenféle illeték kiszabása nélkül mehetett végbe.⁶⁰ A következő periódus a tatárjárástól a magyar rendtartomány 1294. évi cseh és morva monostorok felügyelete alá rendeléséig tartott. Ezt a korszakot ambivalens folyamatok, másodvirágzás, illetőleg a

⁵⁹ *Le Paige*: 2. Cothevan-dioc. Aggriensis-filia S. Stephani (OSZVALD, 1939. 16.; OSZVALD, 1957. 238), Cothewan, Aggriensis-filia S. Stephani (BACKMUND, 1983. 2. 533.) és Zirna seu Scirne dioc. Jauriensis fil. Cothevan (OSZVALD, 1939. 17; OSZVALD, 1957. 238.), illetve Sydow dioc Vaciensis filia Cothevan (OSZVALD, 1939. 238.); *Lairuelz*: Hottovan filia Pontis Joannis (OSZVALD, 1939. 9.), Hottovan, de Janoshida, Vaciensis (BACKMUND, 1983. 2. 533.) és Csorna: Goteshay (OSZVALD, 1939. 22.); *Hugo*: Hottovan filialis Strahoviae (OSZVALD, 1939. 9; HUGO, 1734–1736. I. 559, COTTINEAU, 1939. I. 1382.) és Csorna: Cothwan (OSZVALD, 1939. 22.; HUGO, 1734–1736. I. 843.). Megjegyzés: Hugo (Lairuelz) művéből vett hivatkozásokat mindenütt Oszvaldtól, illetve Körmenditől vettem át. Le Paige műve az OSZK Régi nyomtatványok tára részlegének állományában, S 29 jelzet alatt fellelhető.

⁶⁰ IV. Béla oklevele Le Paige művében maradt fenn. Vö. SZENTPÉTERY–BORSA, 1923–1961. I. 137. sz.; ZAK, 1920. 9; KOVÁCS I., 2002. 19.

rendi fegyelem lazulása, jellemezték. Az uralkodók közül II. István és IV. Béla voltak a premontreiek hazai pártfogói.⁶¹

A hatvani, Antiochiai Szent Margitnak szentelt monostort az Árpád-korban alapították, és az egri egyházmegyéhez, azon belül pedig a patai főesperességbe tartozott.⁶² Az alapítást a régebbi szakirodalom 1240 körüli időre datálta és az alapító személyét Báncha nembeli István váci püspök (később esztergomi érsek) személyében vélték megtalálni.⁶³

Az újabb szakirodalom azonban más álláspontot alakított ki mind az alapító személy, mind az alapítási idő vonatkozásában. A Waefelghem által 1913-ban publikált forrás, a premontrei anyamonostor halottaskönyve, a július 14-iki dátumnál, a következő bejegyzést tartalmazta: *Commemoratio Symonis Banconis comitis fundatoris ecclesie Sancte Margarete in Hungaria.*⁶⁴ Symon Banco kilétéről többféle elmélet született. Backmund és Oszwald nem tudták pontosan meghatározni, hogy melyik nemzetséghez tartozhatott és a monostor későbbi kegyurainak, a Nagyhatvani családnak az őseit vélték felfedezni benne.⁶⁵ A kutatók másik csoportja Györffy megközelítését tartotta helyesnek, amely szerint Bánk bán fia, valószínűleg fogadott fia, veje volt az alapító.⁶⁶ Egy harmadik elmélet szerint „arról a Simonról van szó, aki testvérével, Mihállyal – a Martonfalviak őseivel – jött Magyarországra a Képes Krónika tudósítása szerint.” Kozák Károly régész szerint e feltevést még az is alátámasztja, hogy az ekkoriban benépesített, Szent Mihály patrocíniumú nagyszebeni apácazárda alapítója, Simon testvére, Mihály lehetett. Elgondolása szerint a Hatvanhoz

⁶¹ Az előbbit Kovács Imre Endre, az utóbbit Oszwald hangsúlyozta. Más elképzelések szerint III. Béla is jelentős támogatója volt a fehér kanonokoknak. Ezen elgondolás alapján a premontreiek első telepedési fázisa kapcsolatban állhatott III. Béla királlyal, vagy annak francia származású nejével, Anna királynéval, akinek egyébként a ciszterciák hazánkba történő telepítésénél jelentős szerepe volt. (TÖRÖK, 2002. 139.; DEMÉNY-DITTEL, 1999. 2.)

⁶² ORTVAY, 1892. 214.; SZEPES-SCHÜTZ, 1940. 96.; KANDRA, 1904. III. 162.; CHOBOT, 1915. I. 181.

⁶³ FUXHOFFER-CZINÁR, 1858–1860. II. 19–20.; RUPP, 1870–1876. I. 702.; LADÁNYI, 1936. 191.; SOÓS, 1911. 10.; CHOBOT, 1915. I. 78.; ORTVAY, 1892. 214.; SZEPES-SCHÜTZ, 1940. 99.; FÉLEGYHÁZI, 1942. 139. Az eredetét nem tudta meghatározni BALICS, 1885–1890. II/2. 263.; JERNEY, 1855. 96. Jerney 1249. évi fennállását biztosnak tekintette. Az újabb szakirodalomban: ORBÁN, 2001. 117. Vö. DERCSÉNYI – VOIT, 1969. 270.

⁶⁴ WAEFELGHEM, 1913. 67.

⁶⁵ OSZVALD, 1939. 24.; OSZVALD, 1957. 243.; BACKMUND, 1983. II. 533.; CHOBOT, 1915. I. 78.; KOVÁCS I., 2002. 37. Nem foglalt állást: ZAK, 1920. 6.; F. ROMHÁNYI, 2000. 30.

⁶⁶ GYÖRFFY, 1963–1998. III. 99.; Hervay Ferenc Levente MKL IV. 649., Koszta László: KMTL 257., KOVÁCS B., 1966. 82.; TAKÁCS, 1992. 65.; PETHEŐ–FAZAKASNÉ–KOCSÁRINÉ, 1996. 305.

közel fekvő Kökényes, illetve Garáb alapítói szintén spanyol származásúak voltak.⁶⁷ Ez alapján a monostort a Kökényes-Radnót nemzetség által eredetileg a garábi rendház felépítésére Lotaringiából behívott mesterek végezték volna, a szükséges engedélyeket és az anyagiakat pedig a Kökényes-Radnót nembeli Mikud győri püspök és Jób esztergomi érsek teremtette volna meg.⁶⁸

Waefelghem, a halottaskönyv vizsgálata alapján, a hatvani monostor alapítását a 13. század első éveire tette. Ezt az álláspontot fogadta el Backmund is.⁶⁹ Az alapítást Györffy 1212, Koszta 1235 előttre datálta.⁷⁰ Oszvald az 1180 körüli éveket jelölte meg.⁷¹ Kozák Károly régészeti elemzések alapján az 1170–1180 körüli évekre, F. Romhányi, Kovács Imre Endre, Török, Horváth még korábbra, 1150–1180 közé helyezte, újabban a 13. századra keltezték.⁷² Az érvelések alapját a csornai monostor 1235. évi átírásban fennmaradt alapító oklevele fényében megalkotott hipotézis képezte, miszerint Hatvan 1180–1190 körül telepítette be szerzetesekkel Csornát. Mivel Hatvan már a *II. Ninivei katalógus*ban is szerepelt ezért a monostor 1240 előtti alapítása bizonyítható. Az újabb kutatás azonban, éppen okleveles bizonyítékok hiányában, az 1170–1190 körüli *fundatiót* bizonyíthatatlannak tartotta.⁷³

⁶⁷ DERCSÉNYI-VOIT, 1969. 270; DEMÉNY-DITTEL, 1999. 2. Ezt az elméletet okleveles adattal alátámasztani nem lehetett. Megjegyzés: Demény Oszvald elméletét is tárgyalta, Garábbal kapcsolatban: KÖRMENDI, 2001b. 107. Garábbal kapcsolatos régebbi szakirodalom: HORVÁTH T. A., 1928; KARÁCSONYI, 1927.

⁶⁸ DEMÉNY-DITTEL, 1995. 51; DEMÉNY-DITTEL, 1999. 3.

⁶⁹ Ti. a halottaskönyvben szereplő elhunytak nevei az elhalálozás időrendjében követték egymást. Ez alapján pedig meghatározható volt Symon Banco halálának időpontja. WAEFELGHEM, 1913. 67; BACKMUND, 1983. 2. 533.

⁷⁰ GYÖRFFY, 1963–1998. III. 99; Koszta László: KMTL 257. Hervay, Horváth szintén Györffy datálását fogadta el. HORVÁTH L., 1998. 93; MKL IV. 649. Vö. WAEFELGHEM, 1930. 69, 117, 268–269; COTTINEAU, 1939. I. 1382; ZAK, 1911. 343.

⁷¹ OSZVALD, 1957. 243; OSZVALD, 1939. 24. Oszvald véleményét fogadták el: DEMÉNY-DITTEL, 1999. 2; KOVÁCS B., 1966. 82; KOVÁCS B., 1987. 101; TAKÁCS, 1992. 65.

⁷² Kozák Károly szerint Váradelhegyről alapították Hatvant, és onnan 1180 körül Csornát, míg Jánoshidát Hatvanból vagy Váradelőhegyről (KOZÁK, 1972.; KOZÁK, 1974). Kozák szerint Banha nembeli István esztergomi érsek az 1242-ben megrongálódott hatvani monostort újjáépítette, és ezért tarthatták a régi történetírók Banha érseket a hatvani monostor alapítójának (DERCSÉNYI-VOIT, 1969. 270). Kozák datálását követte: KELEMEN, 2001. 106.; DEMÉNY-DITTEL, 1999. 3.; HORLER, 1988. 200–201.; HORVÁTH L., 1998. 93. A monostor 1170 és 1180 körüli fundálást valószínűsítette: F. ROMHÁNYI, 2000. 30.; TÖRÖK, 2002. 138.; KOVÁCS I. 2002. 37. A 12. század végére datálta HORVÁTH G., 2002. 21. 1206-os alapítást is feltételezett: KOVÁCS I., 2002. 37.

⁷³ KÖRMENDI, 2001b. 107.; KÖRMENDI, 2002b. 51.

Míg az alapító személye és az alapítás idejének meghatározása körül meg lehetős bizonytalanság uralkodott, addig a filiációs kapcsolatot illetően a források egységes álláspontot követtek. A katalógusok egyöntetű véleménye alapján elmondható, hogy a hatvani rendházat a magyarországi *primum monasterium*, Váradhegyfok szerzetesei népesítették be.⁷⁴

A rendház védőszentjének Pázmány Szent Mihályt tartotta, mások több hatvani prépostság létezéséről tudósítottak.⁷⁵ A hatvani monostor valódi patrónusa: *Beata Margaretha virgo et martyr*, azaz Antiochiai Szent Margit volt. Ezt egy 1303. évi oklevél pecsétjéből ismerjük, mivel a monostorok pecsétjét általában a védőszent képével látták el. Hazánkban viszonylag kisszámú Antiochiai Margit képmásával ellátott pecsét volt forgalomban.⁷⁶ Ezekkel összevetve

⁷⁴ Az alapítólevéllel nem rendelkező monostorok *fundatióját* illetően a történészek véleménye megosztott. Vannak olyanok, akik csak a későbbi, oklevéllel igazolható alapítást ismerték el. Más, kevésbé szigorú kutatók a korábbi alapítást is elfogadják, ha az más források alapján közvetve bizonyítható. Váradhegyfok esetében ugyanez a megoszlás érvényesült. Az egyik tábor, a rendi hagyományra (Hugo, Anzelm havelbergi apát *Dialogi* című műve és sírverse, Gervasius levele) hivatkozva, Váradhegyfokot tartotta az első magyarországi premontrei monostornak, és alapítását még Szent Norbert életében, II. István idejére, az 1130 körüli évekre tette: DANIELIK, 1866. 273.; BALICS, 1885–1890. II. 258.; BODNÁR, 1934. 19.; HERMANN, 1973. 77.; KOVÁCS B. 1987. 101.; KOVÁCS I. 2000. 20.; KOVÁCS I. 2002. 17–18.; OSZVALD, 1939. 33–34.; OSZVALD, 1957. 251.; PUSKELY, 1998. II. 1001.; TÖRÖK, 2002. 49–51.; KÖRMENDI, 2001a. 63.; HORVÁTH G. 2002. 21. (A régebbi történetírókról részletes felsorolást adott: KARÁCSONYI, 1927. 1.). A 19. században azonban bizonyos történészek a premontreiek hazai megtelepedését III. István idejére (1170–1180-as évekre) helyezték és gyakran az első monostornak a Regia Vallis-i alapítású Garábot tekintették, valamint Váradhegyfok alapítását is erre az időre datálták (BACKMUND, 1949–56. I. 465.; HORVÁTH T. A., 1928.; KARÁCSONYI, 1927.; PAULER, 1893. I. 518., 665–666.; Makk: KMTL 293.). Az érvelés alapja: a) Hugo műve kései 1734 forrás b) a szerző maga is beismerte, hogy művének írásakor nem álltak rendelkezésére a rend magyarországi történetéhez megbízható források c) egyetlen hazai oklevél vagy krónikaszöveg sem támasztotta alá. d) nem lehetséges, hogy a *Deliberatio* után öt évvel a nyugati kereszténység peremvidékén már meg is jelent egy szerzetesrend, ha Henrik Zdik olmützi püspök csak 1137-ben a Szentföldön hallott először az alapításról.

⁷⁵ Fuxhoffer elképzelése szerint két hatvani prépostság létezett: az egyik Szent Margit títullussal Jánoshida filiájaként, a másik pedig Szt. Mihály títullussal Cothvan néven strahovi filiájaként működött. Pázmány tévedésre vonatkozóan: CHOBOT, 1915. I. 79.; FUXHOFFER-CZINÁR, II. 19–20.; JERNEY, 1855. 98.; RUPP, 1870–1876. I. 702.; SZEPES-SCHÜTZ, 1940. 99.; DEMÉNY-DITTEL, 1999. 7. Ennek következtében, a török kiűzése után, Szent Mihály patrocíniummal adományozták a címzetes hatvani prépostú rangot. 1729-től a mindenkori prépostú címet a hatvani plébános viselte.

⁷⁶ Hatvanon kívül Antiochiai Margitot ábrázoló pecsét az alábbi jogi személyek esetében maradt fenn: bélai konvent (Körös vm.), dömösi káptalan, dömösi prépost. (ORBÁN, 2001. 117–118.)

megállapítható, hogy a hatvani konvent pecsétje az ábrázolt alak tekintetében is eltért a többitől, hiszen azok királynőként, koronával a fején ábrázolták Margitot. A Schedel-krónikától kezdődően (13. sz.), a festményeken, oltárokon, krónikákban stb. fennmaradt Margit-ábrázolások többsége szintén gyöngykoszorúval vagy koronával ábrázolta a szentet, amelyhez kezdetben a szerzetesi ruha, majd később gyakran hozzátartozott a királynői öltözet, a palást vagy korabeli divatos ruhadarabok is.⁷⁷ Margit általában, az angliai ábrázolásokat kivéve, kezében pálmát vagy keresztet, olykor seprűt vagy baltát tartott. Attribútumai között gyakori volt a fehér margaréta, a fehér galamb, a halála módjára utaló kard, a hithez való hűséget jelző könyv és az üdvösséget mutató dicsfény. Sokszor jelenítették meg Margitot más szentek (Sárkányölő Szent György, Szent Mihály, Szent Márta, Szent János Evangelista stb.) társaságában is.⁷⁸

A hatvani hiteleshelyi pecsét gyöngyosorok között elhelyezett körirata a következő: S(IGILLUM) CO(N)VE(N)T(US) EC(C)L(ES)IE S(ANCTE) (MAR)GARETE DE HOTWON.⁷⁹ A 36 mm-es, kör alakú, viasz függőpecséten a közepén elhelyezkedő, térdeplő Margit jobb oldalán félhold, a bal oldalán nap (hatágú csillag?), feje fölött dicsfény látható. A szent bal kezét áldásra emeli, a jobbáiban pálmaágot tart. A hatvani boldog Margit konvent pecsétjének használata a monostor hiteleshelyi tevékenységével függött össze. A hatvani konvent pecsétjén a figura a szerzetesek ruháját viseli, amely öltözet néhány más ábrázoláson is megjelenik. A szent mellett szereplő hold és nap motívuma, illetve a kezében tartott pálma szintén több ábrázoláson előfordult. A szent térdelő pozíciója ritkának mondható. A monostor hiteleshelyi pecsétjén található Antiochiai Szent Margit ábrázolás pálmaága – az általános keresztény szimbolikának megfelelően – a mártíromságot jelképezte. Az Antiochiai Margithoz kapcsolódó magyarországi liturgikus szövegek visszatérő motívumai között a pálma is szerepelt: „*Deus, qui Beatam Margaretham Virginem hodierna die ad celos per*

⁷⁷ Helynévben való előfordulásakor a „Margit” mellett megjelent az „asszony” értelmező is, amely királynő, királyné jelentésben szerepelt, és kapcsolatban volt a Margit királynői ábrázolását valló népi tradícióval és a koronás ábrázolással rokonítható. (MEZŐ, 1996. 150.)

⁷⁸ ORBÁN, 2001. 85–87.

⁷⁹ 1303. évi oklevél: Stíluspárhuzamai alapján a 13. sz. közepére datálta a szakirodalom. A pecsét leírása, ábrázolása: SZEPE-SCHÜTZ, 1940. 100.; JERNEY, 1855. 161.; CHOBOT, 1915. 78.; ORBÁN, 2001. 118. és 7. sz. kép; KUMOROVITZ, 1993. 134., TAKÁCS, 1992. 66.; Hervay Ferenc Levente. MKL IV. 649. BÁNDI, 1982. 195. Az 1345. évi oklevélen némileg eltérő pecsét található.

Martyri palmam venire (fecisti?) („Isten, ki Boldog Margit szüzet a mai napon a mártíromság pálmája által a mennyekbe fölvitted...”) ⁸⁰

Az ábrázoláson szereplő gyöngyök talán összefüggésbe hozhatók azzal, hogy Margitot érényei miatt az egyetemes egyházban és hazánkban is gyakorta hasonlították a gyöngyhöz. A gyöngy szimbolikája komplex jelentést hordozott: a fénye és a tisztasága miatt az erkölcsi élet, a kicsinysége miatt az alázatosság kifejezője, gyógyhatása miatt a gyógyszer, az orvosság jelképe volt: „*Virgo gloriosa Christi Margareta virginum gemma preciosissima virtute superiorum clara*” („Krisztusnak dicsőséges szüze, Margit, szüzeknek az égiek ragyogó érénye által legértékesebb gyöngye.”) ⁸¹ A Margit név magyar változataként a Gyüngy is előfordult.

Antiochiai Szent Margit magyarországi kultusza már a 11. századtól kezdve jól dokumentálható. Kezdetét a régebbi kutatás a 13. századra datálta, vagy II. András zarándokútjától számította. Az újabb kutatás korábbi megjelenésről számolt be. ⁸²

Antiochiai Szent Margit népszerűsége az egri egyházmegye területén is kimutatható volt: 388 középkori egri egyházmegyei patrocínium közül kilenc darab Margitnak szentelt egyházat találunk, amely 2,32 %-nak felelt meg. Így a Diocletianus uralma alatt vértanúhalált halt mártír a gyakoriságon alapuló sorrend alapján a tizedik helyet foglalta el az összes előforduló név között. ⁸³

---

⁸⁰ A misekönyv (*Missale*) július 13-nál említette a szöveget, amely Orbán Imre fordítása (ORBÁN, 1998. 88.). Egy középkori kódexben angyalok hozták a pálmát, és Margit lelkét a mennybe emelték. Egy 14. századi képtáblán Margit olajjal telt edényben látható, amelyet kíznői fújtatóval izzítanak, miközben egy angyal a vértanúság pálmáját hozta (ORBÁN, 2001. 84.).

⁸¹ A fentebb már idézett, hazai *Missaléból* származó citátum: ORBÁN, 2000. 16. A *Mombritius Sanctuariumból* való mondat: „*Ne veltessék az én gyöngyöm a sárba!*” (ORBÁN, 1998. 88. Egyéb, a gyöngy és Margit kapcsolatára vonatkozó locusok: „*Empta pridem margarita / sic probata, sic polita / Regis auro redimta / In gemmarum ordine*” („A hajdanán megszerzett gyöngy így kipróbálva és megcsiszolva lett az ékkövek sorában a királynak az aranyával megkoszorúzza” [egy 14. századi himnusz]), „*ave splendens margarita*” („Üdvözlégy, tündöklő drágagyöngy” [1440 k. himnusz]). Egyéb himnuszokban való előfordulása: „*splendissima sanctorum margareta*” („szentek legragyogóbb gyöngye”), „*cara margarita*” („drága gyöngy”), „*caelica margarita*” („mennyei gyöngy”), „*Margarita speciosa*” („ragyogó gyöngy”) ORBÁN, 2001. 42. A szövegek Orbán Imre fordításai.

⁸² A hazai Margit kultusz kezdetét II. Andrástól számította: BÁLINT, 1977.; KOVÁCS B., 1987. 67. A kultusz kezdetét a 12. századra tette: HOLL, 1971. 371–374. Az újabb vizsgálatok Orbán Imre nevéhez fűződtek: ORBÁN, 1986.; ORBÁN, 1997.; ORBÁN, 1998.; ORBÁN 2000a.; ORBÁN 2000b.; ORBÁN 2001.

⁸³ KOVÁCS B., 1987. 64–65. A szerző Györffy adatait használta fel és 388 középkori, Heves megyei patrocíniumon, amely 44 féle különböző szentet jelentett, végezte el az elemzést.

Az első helyeken szereplő tíz szent neve között kettős kivételként bukkant fel Margit neve. Máriát és Margitot kivéve a lista élén női szentek nem találhatók. Másfelől Margit mintegy a kötelező ünnepek sorába is beékelődött, hiszen az előkelő helyezését külön megerősítette az a tény, hogy a 11. században a kötelező ünnepek szentjei között nem szerepelt Margit neve!⁸⁴

A régebbi vélekedés szerint a templomi védőszentek vizsgálata nagy segítséget nyújthat az egyes templomok körülbelüli építési idejének meghatározásában. A patrocínium és az építés dátuma közötti összefüggés, mint módszer, egyre kevésbé tűnik használhatónak. Szabó János Győző, a patai főesperesség templomainak elemzése során megállapította, hogy ilyen jellegű kapcsolatot nem lehet kimutatni.⁸⁵

Az egyházi épületeket a kor szokásának megfelelően a védőszent vagy valamely hittitok oltalmába ajánlották. Az egyházjogban a templomcím (*titulus, titulus ecclesiae*) kizárólag azon templom címe esetében volt használatos, amelyet egy hittitok (Szentháromság, Szentkereszt) dicsőítésére emeltek. A templomi védőszent (*patrocínium, patronus ecclesiae*) fogalmát pedig a szentről való neveztetés esetére tartották fenn. A hazai okleveles gyakorlat nem követte az egyházjogi szokást és a fogalmakat egymás szinonimájaként használta. A védőszent választását a püspök, az alapító és az építő közösség egyaránt befolyásolta. A végső engedélyt pedig előbbi adta meg. A templomcímek gyakorisága megerősíti a titulusválasztás motivációit: a szentek szinte végeláthatatlan sorához képest a hazai alapítók relatíve szűk körből válogattak. Jóllehet a püspöki székesegyházban a szentek nagy egyetemességének imádata jobban érvényesült, a falvakban azonban egyértelműen a szentek tiszteletének szűk köre volt jellemző.⁸⁶

A hazai premontrei rendházak patrocíniumaik azonosításánál a szakirodalom nagy részben egységes, csak néhány prépostság – Kőkényes, Rátót, Pok, Pályi, Mórchida – titulusának megállapításában megosztott. Az itt fellel-

---

sét. A szomszédos Pest megyében a 11–12. században a rangsor a következőképpen alakult: 1. Szűz Mária (22), 2. Szent Márton (15), 3. Szent György (13), 4. Szent Mihály (11), 4. Szent Miklós (10), 5. Szent László (9). Margit két előfordulással a tizedik helyen állt (TARI, 2000. 212.).

⁸⁴ 1092 szabolcsi zsinat. Szt. László I. törvénykönyve, 38. cikkely, CIH, I. 63; Kálmán törvénye: I. törvény, 72. cikkely CIH, I. 117. Vö. ZÁVODSZKY, 1904.

⁸⁵ SZABÓ J. Gy., 1984. A szerző a vizsgálatot 2490 patrocínium azaz 96 féle szent elemzésén végezte el. Igazolta azt is, hogy a 13. században nem lehetett már számolni Szent Demeter vagy Szent Péter patrocínium adásával. Jóllehet az elméletet megcáfolta Horpács Szent Péter patrocíniumának adata. A horpácsi rendház patrocíniumát és premontrei eredetét Kőrmendi Tamás bizonyította (KÖRMENDI, 2003. 276–288.).

⁸⁶ SZABÓ J. Gy., 1984. 74.; MEZŐ, 1996. 225.

hető adatok alapján a hazai premontreiek patrocíniumain elvégzett vizsgálat megoszlását megkísérelhetjük összegezni.⁸⁷ A hazai patrocíniumok körében végzett kutatás és a szakirodalom, valamint a nemzetközi irodalom alapján a magyarországi premontreiek védőszentválasztásának szokását is megvizsgáltam.⁸⁸

Megállapítható, hogy Antiochiai Margit tisztelete a premontrei renden belül nem volt túlságosan népszerű, hiszen összesen öt premontrei rendházat szenteltek neki: Crécy, Hatvan, La Rochelle, Bellozanne, Witow.⁸⁹ Valószínűnek látszik, hogy a hatvani monostor titulusának kiválasztásánál nem a

---

⁸⁷ A vizsgálat során KOVÁCS I., 2002.; KÖRMENDI, 2002a.; KÖRMENDI, 2001b.; KÖRMENDI, 2002b.; OSZVALD, 1939.; OSZVALD, 1957.; BACKMUND, 1949–1956. I. adatait dolgoztam fel. Értelemszerűen nem szerepeltek a vizsgálatomban az ismeretlen patrocíniumú monostorok: Cheim (Egri em.), Almás, Zich, Szeben, Brassó (Erdély), Szalánkemén (Kalocsa-bácsi em.), Szaggyú (Csanád em.), Géder (Kalocsa-Bács em.), Lázársziget, valamint az azonosítatlan prépostságok (Albea, Drozza, Soprizza, Zenylni, Magedlin) sem. Mivel Mesterházy megállapította, hogy a templomok átépítése vagy bővítése, ordóváltása során a patrocínium nem változott, ezért azok a monostorok, amelyek eredetileg nem a premontreiek birtokában voltak, szintén nem kaptak helyet a kutatásomban (MESTERHÁZY, 1970.). Ebbe a csoportba a már említett Almáson túl a következő monostorok tartoztak: Somlyóvásárhely (Szt. Lambert), Ivanics (Szűz Mária), Meszes (Antiochiai Szt. Margit), Bozók (Szt. István király). A bényi és a Nyulak szigeti monostorok bekerültek az adatbázisba, bár esetükben az ordóváltás lehetősége feltételezhető.

A szakirodalomban a patai főesperesség (SZABÓ J. Gy., 1984), az egri egyházmegye (KOVÁCS B., 1987. 67.), valamint Veszprém (KOPPÁNY, 1967.; KOPPÁNY, 1972.; GUZSIK, 1979. 224–273.), Pest (TARI, 2000. 209–214.), Bács-Kiskun (BICZÓ, 1986.) és Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megyék (VALTER, 1985.) patrocínium-anyagát dolgozta fel. Mesterházy Károly a bizánci kereszténység kapcsán vizsgálta a magyarországi patrocíniumokat (MESTERHÁZY, 1970). A helynevek és a patrocíniumok kapcsolatával Schwarz Elemér foglalkozott, jelenkori vizsgálatát pedig Mező András végezte el (SCHWARZ, 1924.; MEZŐ, 1996.). Általános szintézist Mesterházy Károly, Kovács Béla, és Mező András alkotott (KOVÁCS B., 1989–1990.; MEZŐ, 2003.). Szabó a középkori egyházi igazgatási területhez igazodván gyűjtött, míg Tari nem. Biczó 185 egyházból 54 titulust, Guzik 414 egyházból 243 titulust, Valter 406 egyházból 347 titulust, Szabó János Győző 116 egyházból 72 titulust, Tari 360 egyházból 158 titulust elemzett. A rend patrocínium választási szokásainak nemzetközi vonatkozásáról Backmund, Cottineau, Waefelghem, fentebb már elemzett művei alapján vonhatunk le következtetéseket. A premontreiek és a patrocíniumok kapcsolatáról szóló vizsgálódások részleteit és eredményeit egy későbbi cikkben publikálom.

⁸⁹ Az utóbbi két rendház kettős titulussal (Szűz Mária – Antiochiai Margit; Szt. Márton – Antiochiai Margit) működött. A felsorolásban Bytom és Osterhofen nem szerepelt, mert Backmund ezeket a kétes eredetű rendházak közé sorolta. (BACKMUND, 1949–1956. I. 350.)

rend nemzetközi tendenciái érvényesültek: a névválasztás a mártír hazai, szűkebben véve az egri egyházmegyén belüli népszerűségéből következett. Ezt erősíti meg az a tény is, hogy a monostor alapításának idejében Antiochiai Margit kultusza erőteljes volt.

Bár Demény szerint a monostor védőszentjének neve III. Béla uralkodásának első felére utalt, véleményünk szerint azonban a fentebb már részleteiben ismertetett és Szabó János Győző által publikált írás alapján a kutatás egyértelművé tette, hogy az Antiochiai Margit és a hatvani monostor alapítása közötti összefüggést tudományosan a patrocíniumok vizsgálatával bizonyítani nem lehet.⁹⁰

A hatvani premontrei monostorban, a középkori hagyomány miatt, egészen biztosan a hazai kötelező ünnepek megtartásán kívül a saját patrocíniumának (júl.13.) és a templom felszentelésének napját is megünnepelték.

A hazai premontrei rendházak döntő többsége nemzeti alapítású volt. A monostoroknak ez a fajtája a 11. században alakult ki és a 13. század közepéig prosperált hazánkban. A nemzeti típusú rendházak *fundatiójának* legfőbb jellemzője a nemzetség (vagy család) birtokközpontjában történő alapítás, egyben nemzeti temetkezési helyként való funkcionálás, a családi-nemzeti összetartozás szimbolizálása volt. Ezek a monostorok általában kisebb szerzetesi közösséggel működtek, és az alapítás egyik legfőbb motivációja a nemzetség tagjainak lelki üdvéért való imádkozás volt. Hazánkban nemzeti monostorok általában a bencés vagy a premontrei rend keretében létesültek.⁹¹

Mivel az 1240–50-es években a világi arisztokrácia megerősödött a központi hatalommal szemben, a királyi alapítások rovására, a nemzeti monostorok javára arányeltolódás ment végbe. A legtöbb premontrei nemzeti *fundatio* a Dunántúlon létesült, de az egész magyar szerzetesség viszonylatában is hasonló tendenciák érvényesültek.⁹² Királyi alapítások is jelentős számban szerepeltek az oklevelekben, a szakirodalom ide sorolta: Csut, Turóc, (IV. Béla), Jászó, Nyulak szigete, Ócsa, Váradhegyfok monostorait.

A szakirodalom szerint egyházi alapítású prépostságok voltak: Garáb, Ivanics, Lelesz, Rátót.⁹³ Számuk ugyanolyan alacsony volt a tatárjárás előtt, mint a tatárjárás után. A rendi hagyomány szerint a hatvani és a leleszi

---

⁹⁰ DEMÉNY-DITTEL, 1999. 3.

⁹¹ A ciszterciák, a szigorúbb szabályzat és a monostoraik nagy birtokigénye miatt kevésbé feleltek meg ennek az eszménynek. Ezért csak néhány ciszterci nemzeti monostor jött létre (Vö. VALTER, 2002.).

⁹² KÖRMENDI, 2002a. 32.

⁹³ A rendi hagyomány Hatvant is egyházi alapításának tartotta.

monostor tartozott ebbe a kategóriába, 1242 után pedig Rátót és Ivanics.⁹⁴ A rendházak között többségben voltak a férfimonostorok, összesen nyolc apácázárdáról van ismeretünk.

A hatvani monostor nemzetségi alapítású, férfiak számára létrehozott rendház volt. Premontrei nemzetségi monostorok például a következő helyeken működtek: Adony (Gutkeled nemzetség), Almás (Kán nembeli László), Bény (Hont-Pázmány nem), Bozók (Hont-Pázmány nb. Lampert), Csorna (Osl nemzetség), Hatvan (Symon Banco), Jánoshida, Kaposfő (Nagy Moyus nádor fiai), Kökényes (Kökényes-Radnót nemzetség), Majk (Csák nemzetség), Mórighida (Pok nembeli Márton), Ság (Hont-Pázmány nembeli Márton bán), Pályi (Ákos nemzetség), Pok (Pok nembeli Móric), Rajk (Buzád-Hahold nembeli Csák), Rátót (Rátót nembeli Gyulafy), Túrje (Túrje nembeli Szentgróti Dénes), Ság (Hont-Pázmány nembeli Márton bán), Zsámbék (Aynard nemzetség), Zsidó (Zsidó nemzetség).

A hatvani rendház esetében az alapító okirat hiánya valószínűleg azzal magyarázható, hogy az alapítás tényét nem foglalták írásba. A középkor folyamán több okból kifolyólag is alapítottak hazánkban nemzetségi monostorokat, adatok hiányában azonban nem tudható pontosan milyen motiváció állt a hatvani monostor alapítása mögött.⁹⁵ Mivel azonban a premontrei prépostságokat általában olyan nemzetségek hívták életre, amelyek a Magyar Királyság politikai életében rövidebb-hosszabb ideig valamiféle szerepet játszottak, valószínűnek látszik, hogy a hatvani monostort is jelentős nemzetség alapította, és annak legfőbb szakrális feladata az alapítók lelki üdvéért való imádkozás volt. A monostor első privilegialis oklevelei talán a tatárjárás martalékává váltak.

A hazai elterjedést vizsgálva megállapítható, hogy a premontreiek az ország bencésektől kevésbé megszállt északi-északkeleti (Almás, Ábrány, Darnó, Jászó, Lelesz, Meszes, Nyírpályi, Turóc, Váradhegyfok, Zich), illetve a Duna-Tisza köze északi (Garáb, Hatvan, Jánoshida, Kökényes, Nyulak-szigete, Ócsa, Zsidó) és középső (Bény, Bozók, Ság) részeit foglalták el. Gyökeret vertek azonban a bencések és ciszterciták által is használt dunántúli területeken is: Csorna, Csut, Kaposfő, Majk, Mórighida, Pok, Rajk, Rátót, Túrje, Zsámbék. Egy másik megközelítés a premontrei monostorok elhelyezkedését egy Somogy, Zala, Veszprém, Győr, Sopron, Fejér megyén, a Szepességén át egészen

⁹⁴ KÖRMENDI, 2002a. 31.

⁹⁵ Nemzetségi alapítás oka lehetett, pl. egy fogadalom megváltoztatása: Bors nembeli Domokos bán III. Bélával keresztes hadjáratba készült, de nem tudott mégsem részt venni, és ezt pótolandó alapította meg a borsmonostori ciszter monostort. Az alapítók gyermektelensége, vagy egyszerűen vallási buzgalma szintén az okok között szerepelt.

Erdélyig húzódó félkörívhez hasonlította, azaz kolostoraik nagyjából az akkori magyar nyelvhatár területén helyezkedtek el.⁹⁶

A premontreiek, ellentétben a ciszterciákkal, előszeretettel hoztak létre rendházat forgalmas helyek közelében: utak mentén, folyók találkozásánál, vásáros helyek, átkelőhelyek, pogány kultuszok helyszínein.⁹⁷ Jóllehet volt elvéve példa arra is, hogy emberektől távoli vidékeken alapítottak monostort (pl. Prémontré, Darnó). A premontreiek minden bizonnyal a forgalmas utak miatt telepedtek meg Hatvanban. A győri, cseh, latin és baranyai nagyút mellett a 13. század második felében fokozatosan kialakult a Budáról kiinduló Hatvanon áthaladó, Hernád völgyén, Sárospatakon, Kassán, Eperjesen át a Szepességig ívelő *magna via* is, amely végső célállomása Lengyelország volt.⁹⁸ Hatvanból Sárospatakot érintve, a Vereckei-hágón át Kijev felé vitt az út, de Hatvanból Gyöngyösön át, Eger, Miskolc felé is eljuthatott az utazó.

Szent László és Kálmán törvényei kötelezővé tették minden település számára, hogy a korábban ún. soros temetőket használó közösségek az újonnan felépült templomok köré temetkezzenek.⁹⁹ Az egész középkoron át mindennél, így nyilvánvalóan Hatvanban is, közvetlenül a templom mellett található területre, a cinterembe temették a halottakat, amelyet gyakorta árokkal, kerítéssel vagy kőfallal vettek körül. A prépost, a rendtagok és a kegyurak számára a kriptában illetőleg közvetlen a monostor fala mellett biztosítottak sírhelyet. A hatvani premontrei rendház körül minden bizonnyal jelentős közép-

⁹⁶ OSZVALD, 1957. 231.; HERMANN, 1973. 78. Ezzel kapcsolatban felmerülhet az az, egyébként jogos, ellenvetés, hogy Hermann nem tudta egzakt módon meghatározni az akkori nyelvhatárt.

⁹⁷ A premontreiek Brandenburgban, a Harlunh-hegységben Triglaff háromfejű pogány isten kultuszának helyszínén kápolnát emeltek. DANIELIK, 1866. 107–108.

⁹⁸ Egy 1264. évi oklevél a Hatvanba vezető útról tesz említést, amelynek neve vásárút: „*via fori que ducit ad Hotwan*”. Egy 1494-es átiratban ránk maradt a váci káptalan által kibocsátott, Mikó fiai és Bolchard comes Kér ügyében létrejött adásvétel és határmegállapítást tárgyaló, 1279. évi oklevél: „*magnam viam que vadit ad Hothuon*” (HO VIII. 204.). Az 1284. évi oklevél: „*magnam viam, que vadit ad Hotuon*” (ÁUO IV. 265.). *Strata publica* vezetett Hatvanba Kér (Nógrád vm. 1279), Tas (Pest vm. 1284), Hort (Pest vm. 1303), és Hollókő (Nógrád vm. 1327) felől. A hatvani utak jelentőségéről: ZSOLDOS, 1997. 27–28.; SZÜCS, 2002. 234., 266; SOÓS, 1911. 10.; DEMÉNY-DITTEL, 1995. 10.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 99.

⁹⁹ László I. törvénykönyve, 25. cikkely: CIH I. 57–59., Kálmán I. törvénykönyve, 73. cikkely: CIH I. 117. Vö. ZÁVODSZKY, 1904.; KULCSÁR, 1995. 227.

kori temető volt, amelynek emléke azonban nem található meg, illetve régészeti feltárása nem kivitelezhető.¹⁰⁰

A régészeti kutatások több hazai monostor esetében jelentős építkezést mutattak ki a tatárjárás utáni időszakból: a pusztítás után nem csupán újjászervezés, hanem újjáépítés is szükségessé vált.¹⁰¹ Az 1242. év jelentősen átrendezte a Kárpát-medencében található premontrei monostorok viszonyait is. Erdélyben négy monostor (Meszes, Zich, Brassó, Nagyszeben) végleg elpusztult, Kelet-Magyarországon pedig teljesen eltűnt a rend. Az ország középső részén (Egri, Váci egyházmegye) lévő, a fehér kanonokok uralma alatt lévő monostorok szintén erőteljesen megszenvedték a tatárdúlást: túléltek ugyan a pusztítást, de saját monostoraik fenntartása éppen elég erőfeszítést okozott nekik, ezért a tatárjárás után új szerzetesközösségek filizációs célzattal történő kibocsátására nem gondolhattak. Az ellenségtől jobban megkímélt nyugati területeken a rend virágozni kezdett és filiákat alapított.

A kelet-magyarországi premontrei monostorok eltűnése miatt a *Circaria Hungariae* vezetése is válságba került. A tatárjárásig a *Ninivei katalógus* tanúsága szerint mintegy kilenc prépostságot alapító és vezető szerepet betöltő Váradhegyfok kedvezőtlen földrajzi helyzetbe került. A tatárdúlástól megkímélt területek prépostságai látványosan megerősödtek (Ság, Turóc, Lelesz), míg Váradhegyfok hanyatlani kezdett. A hanyatlás kétségtelen jele, hogy az 1264–1270 közötti periódust rögzítő *Vetus Registrum* adatai szerint, az egykori központ, mindössze négy prépostságot alapított. A kedvezőtlen földrajzi helyzet mellett esetleges belső rivalizálások is okozhatták Váradhegyfok visszaszorulását. Ez a folyamat a hatvani monostor esetében is fokozatosan érvényre jutott: a 14. század második felétől a rendház felett Promontoriumot felváltva fokozatosan Lelesz vette át az atyaapáti szerepet.

A tatárjárás az ország középső részén, forgalmas utak mentén és könnyen megközelíthető helyen elhelyezkedő jelentős hatvani monostort sem kímélte meg: levéltára teljesen elpusztult és épülete is kárt szenvedett. A régebbi szakirodalom a hatvani monostor épületét háromhajós, román stílusú, nyolcszögletű toronnyal ellátott bazilikának írta le. Sőt azt is tudni vélte, hogy a torony „dereka táján körüljárható karzat volt, melyből ismét egy nyolcszögletű karcsú és hegyes

¹⁰⁰ HORVÁTH L., 1998. 93. A templomba való temetkezést nem minden szerzetesrend szorgalmazta: a ciszterciák kifejezetten elleneztek a *sepulturát* és a templomba való temetkezést csak királyok, érsekek, később apátok számára engedélyezték.

¹⁰¹ A tatárok pusztításáról: IV. Béla 1245. évi sági alapítást megújító (SZENTPÉTERY-BORSA, 1923–1961. I. 818. sz.; OSZVALD, 1957. 231.), 1251. évi turóci alapító (SZENTPÉTERY-BORSA, 1923–1961. I. 948. sz.; OSZVALD, 1957. 231.), 1255. évi jászói privilegialis (SZENTPÉTERY-BORSA, 1923–1961. I. 1062. sz.; OSZVALD, 1957. 231.) oklevele.

sisakkal fedett historony emelkedett ki.” Az újabb kutatás azonban ezt az elméletet megcáfolta.¹⁰² A monostor épületéből származtak a városháza épületének falazatában megtalált középkori falmaradványok és a Hatvan területén talált két kőfaragvány is.¹⁰³

Kozák Károly régész egyenes szentélyzáródású templomot feltételezett, azaz a hatvani monostor épülete a mórchidai (1241–51), turóci (1251) és kőkenyesi (?) premontrei épületekhez lehetett hasonló, amely típus a rendnél csak a tatárjárás után terjedt el. A ciszterci hatást mutató egyhajós premontrei templomok elmélete azonban Hatvanra alkalmazva önmagát cáfolta meg, hiszen Hatvan monostora jóval korábbi alapítású.¹⁰⁴ Az ellentmondást Demény úgy próbálta meg feloldani, hogy nézete szerint az 1242. évi újjáépítés során kapta a monostor az egyenes szentélyzáródást.¹⁰⁵ Az újabb régészeti kutatás az egyenes szentélyzáródású templomok tatárjárás utáni elterjedésének hipotézisét, bizonyítékok hiánya miatt, elvetette. A szakirodalom annak megítélésében is megosztott, hogy a premontrei rendnek léteztek-e más rendektől eltérő építészeti sajátosságai. A régebbi szakirodalom az önálló premontrei építészeti iskola mellett tört lándzsát.¹⁰⁶ Az újabb kutatók azonban ezt a megközelítést elvetették. Kovács Imre Endre és Holnapy Dénes szerint a premontreiek számára a liturgia mellett a legfontosabb a lelkipásztorság volt, és ez nem igényelt különleges templomteret, az adott kor székesegyháza mindig megfelelt számukra. Valter Ilona szerint sem létezett önálló premontrei építőiskola: a monostorok felépítésében erős cisztercita hatás érvényesült, valamint az alapítók (királyok, nemzetségek) játszottak döntő szerepet.¹⁰⁷

A hatvani prépostság a tatárjárás után

A tatárjárás dülése után a megrongálódott hatvani monostort, a rendi hagyomány szerint, Bancha nembeli István váci püspök, majd esztergomi érsek állít-

¹⁰² CHOBOT, 1915. 180. Ortelius: *Redivivus et Continuatus* című művére hivatkozott, ahol az ábrán lévő G betűjel, *Stadt-kirche* aláírással a prépostságot ábrázolná. Kozák ezt a vedutát hiteles ábrázolásnak tartotta (DERCSÉNYI-VOIT, 1969. 251.). Demény azonban Csorba Csabára hivatkozva megállapította, hogy a Chobot által hivatkozott veduta hamis. (DEMÉNY-DITTEL, 1999. 8.; CSORBA, 1985. 135.)

¹⁰³ A kövek és a falmaradvány leírása: DERCSÉNYI-VOIT, 1969. 272.

¹⁰⁴ Elméletének Hatvannal kapcsolatos alkalmazásának ellentmondásaira maga a szerző is rámutatott. DERCSÉNYI-VOIT, 1969. 271.

¹⁰⁵ DEMÉNY-DITTEL, 1999. 8.

¹⁰⁶ HERMANN, 1973. 79.; GUZSIK, 1977. 8–9, 10–11.

¹⁰⁷ Holnapy Dénes: KOVÁCS I., 2002. 33.; VALTER, 2002. 502.; HORVÁTH G., 2002. 14.

tatta helyre, és ekkor kerülhetett az addig az egri egyházmegye irányítása alatt álló monostor az esztergomi érsek közvetlen joghatósága alá. A hatvani monostor *exemptus*, azaz kiváltságos rendház lett.¹⁰⁸ Chobot szerint azonban Banča „*mint esztergomi érsek ő telepítette be a Fülek melletti Hatvant és a bars megyei Keresztúrt, tehát valószínűleg hasonlóképpen cselekedett már előbb a váci egyházmegyében is.*”¹⁰⁹

A történetírói hagyomány szerint a tatárjárást követő zavaros időszakban két alkalommal is feldúlták a prépostságot. A település és a rendház első megtámadása a Fülek várában székelő Kácsik nembeli Folkus (Falkos) rablólovag nevéhez fűződött, aki a központi hatalom átmeneti meggyengülése következtében számos portyát tett a vidéken, és az 1245 körüli években kifosztotta Hatvant.¹¹⁰ Sőt, egy másik történetíró, Balics, olyan információval is rendelkezett, amely szerint Hatvant 1276-ban ismét erős támadás érte volna.¹¹¹

A hatvani monostor első hazai okleveles említése egy 1426-os átiratban fennmaradt 1264. évi oklevélben történt, amely egy bíraskodási ülészak emlékét őrizte meg: az alországbírónak, az összes nagybíróhoz hasonlóan, nincsen székhelye az Árpád-korban, hanem az országban vándorolván, helyben keresi fel egy-egy megye vagy nagyobb terület panaszosait. Ebben az évben éppen

---

¹⁰⁸ II. Pius 1464. évi bullája szerint a hatvani plébánia *exemptus* volt és közvetlenül az esztergomi érsek joghatósága alá tartozott. PÉTERFFY, 1741–1742. II. 290.; CHOBOT, 1915. I. 79.; FUXHOFFER–CZINÁR, II. 19–20.; JERNEY, 1855. 98.; RUPP, 1870–1876. I. 702.; SZEPES-SCHÜTZ, 1940. 99., 101.; DEMÉNY-DITTEL, 1999. 4., 7.; DEMÉNY-DITTEL, 1995. 11.; DERCSÉNYI – VOIT, 1969. 270.

¹⁰⁹ CHOBOT, 1915. II. 473. Chobot hivatkozást is közölt (THEINER, 1859–1860. I. 214., 219.).
¹¹⁰ Egy 1246. évi oklevél esztergomi egyházmegyében, Fülek mellett lévő Hatvanról beszél, amelyet a tatárdúlás, és Falcos rombolása után újjáépített Banča. Az oklevél közlései: FEJÉR, 1829–1844., IV/1. 401–410; MON. STRIG. I. 461. A Folkusszal kapcsolatos régi szakirodalom: PAULER, 1899. II. 203; HÓMAN–SZEKFÜ, 1935. I. 557. A témát modern feldolgozás nem elemezte, egyedül Demény említette meg. (DEMÉNY-DITTEL, 1999. 4.)

¹¹¹ BALICS, 1885–1890. II/1. 421. A történetíró két oklevélre hivatkozott, amely szerint a veszprémi egyház kifosztása után 1276-ban a veszprémvölgyi apácák zárdáját, majd 1277-ben a hatvani monostort dúlták fel (FEJÉR, 1829–1844. V. 2. 328., 378.). Valószínű azonban, hogy ez az adat egy másik Hatvanra vonatkozhat. Ebből az időszakból a Dunántúlon valóban kimutatható egy a főúri pártok (Kőszegi-Gutkeled és a Csákcsalád) között lezajlott hatalmi villongás, amely során Csák Péter nádor 1275-ben a rajki monostort (FEJÉR, 1829–1844. V. 2. 299.), 1276-ban a veszprémi püspök egyházát, a veszprémvölgyi apácák zárdáját, és a veszprémi főiskolát fosztotta ki (FEJÉR, 1829–1844. VII. 2. 46; V. 2. 347, 337; IX. 7. 692; HO IV. 55.). A szakirodalom ezt az eseményt 1275/76 fordulójára datálta és ennek kapcsán Hatvan kifosztását nem említette meg. (SZABÓ K. 1886. 36–37.; HÓMAN–SZEKFÜ, 1935. I. 594.; SZÚCS, 2002. 288.)

Hatvanban bíraskodott az alnádor és ennek kapcsán említették meg a hatvani konventet is.¹¹²

A 13. században a lelkipásztorkodás a premonstreieknél megfigyelhető hangsúlyozása, a programszerű prédikálás felettébb újszerű gondolatnak számított az akkori monasztikus életeszményt képviselő *stabilitas loci* elvével szemben. A benecések és a reformer ciszterciek éppúgy idegenkedtek a premontrei újítástól, mint a világi papok, akik a lelkipásztorkodást a saját privilégiumuknak tekintették. A *vita mixta* életrendje forradalmian új volt: a szemlélődésben megszerzett lelki megvalósításokat másokkal is meg kellett osztani, azaz Szent Norbert szavaival szólva: „*contemplare et contemplata aliis tradere.*” Hazánkban szintén gyakorolták a *vita activa* és a *vita contemplativa* együttes alkalmazását.¹¹³

A hatvani premonstreiek is folytattak lelkipásztori tevékenységet, amelyet egy keltezetlen, de az 1273. évre datált oklevél tanúsít.¹¹⁴ Az irat, egy a Lampert egri püspök által, a hatvani premonstreiekkal szemben elkövetett hatalmaskodás büntetéről szól. IV. Kun László király X. Gergely pápának bepanaszolta Lampert egri püspököt, aki erőszakkal elfoglalta a hatvani premonstreiek plébániai egyházát és tizedfizetésre kényszerítette őket, földjeik és a saját maguk által ültetett szőlőik után. Védekezésül a hatvaniak bemutatták a püspöknek a IV. Kelemen pápától származó, tizedfizetéssel kapcsolatos immunitásukat igazoló okirat másolatát, amelyet Lampert nem fogadott el hitelesnek és az eredeti bemutatását követelte. Ekkor a hatvani monostor segítséget kért a királytól. A király elküldte káplánját, aki a hatvaniakkal együtt az egri érsek elé járult és bemutatta az eredeti okiratot. A püspök azonban a kiváltságleve-

---

¹¹² „*Nos c. Gothardus vice Dyon-i pal-i in Hotwan residens [...] sub testimonio convent de Hotwan [...] via fori que ducit ad Hotwan*” GYÖRFFY, 1963–1998. III. 98.

¹¹³ A régebbi szakirodalom vélekedése szerint a premonstreiek a besenyők lakta vidékeken missziós munkát is végeztek. A mai szakirodalom azonban már idejétmúlt gondolatnak tartja ezt az álláspontot.

¹¹⁴ Az eredeti a primási levéltárban található. 1273-ra dátumozta és ismerteti az oklevelet: SZENTPÉTERY-BORSA, 1923–1961. II. 38.; KÖRMENDI, 2002a. 23.; DEMÉNY-DITTEL, 1999. 3–4.; DERCSÉNYI-VOIT, 1969. 270–271., OSZVALD, 1957. 232., 235., 243.; KATONA, 1778–1817. VII. 640–642.; PRAY, 1776. I. 205.; DANIELIK, 1866. 287.; FEJÉR, 1829–1844. V. 2. 82–84., VII. 5. 400.; RUPP, 1870–1876. I. 702.; JERNEY, 1855. 96.; Hervay Ferenc: MKL IV. 649.; CHOBOT, 1915. I. 78., II. 180.; KOVÁCS B., 1987. 102.; BALICS, 1885–1890. II/2. 263–264. Az oklevél szövegét magyarul közölte: MAKKAIMEZEY, 1960. 190–191. 1274. évi dátumot tartott helyesnek: KOVÁCS B., 1966. 83; BARTFAI SZABÓ, 1938. 15. A *Klosterneburgi feljegyzés* alapján Balics az akkoriban „*a számtalan rablást és gyilkosságot*” elkövető nemesek kapcsán említette az oklevelet. (*Cont. Claustroneob.* VI. 744, BALICS, 1885–1890. II/1. 421).

let elkobozta, és magánál tartotta. IV. László, a káplánján esett sérelem miatt maga is sértve érezte magát az ügy kapcsán, és jelentette az esetet a pápának.

Hontpázmány nembeli Lampert egri püspök (1246–1275), aki a korszak jelen-tős figurája és a tatárjárás után az egri egyházmegye újjáépítésének ösztönzője volt, IV. Bélával felettébb jó kapcsolatokat épített ki, amely eredményeként az uralkodó 1248-ban az egri egyházat egy sor javadalommal gazdagította, majd 1261-ben megerősítette a Szent István és Szent László által adott kiváltságokat, valamint az egri egyház összes püspöki birtokát.¹¹⁵ Résztvevője volt a IV. Béla és fivére, István közötti viszálykodás miatt összehívott esztergomi országos zsinatnak, majd az 1263-as Angelus pápai legátus által Budán megtartott meg-beszélésnek is.¹¹⁶ Hatalmaskodásra való hajlama azonban egész életében végigkísérte, és számlájára írható, a hatvani premonstreiek ellen elkövetett jogtalansága mellett, a bélháromkúti ciszterci apát és az egri káptalan javaival szembeni hatalmaskodás is.¹¹⁷

Lampert eljárása nyilvánvalóan jogtalan volt, hiszen a premonstreieknek már II. Ince *In eminenti* kezdetű enciklikájában elengedte a tizedfizetést a saját munkájukkal előállított termények után.¹¹⁸ Sőt Hatvan monostora *exemptió*val is rendelkezett, és nem a megyés püspöknek, hanem közvetlenül az esztergomi érseknek volt alárendelve. A 13. század második felében azonban az egyházi fegyelem olyan mértékben meglazult, hogy a pápa szükségesnek látta közölni a zágrábi és a pécsi püspökkel, hogy az általa meghirdetett zsinat előtt tartsanak szigorú vizsgálatot a papság körében és az eredményt terjesszék elébe.

Félegyházi József véleménye szerint a hatvani premonstreiek számára az említett kiváltságlevelet IV. Kelemen pápától Bancha nembeli István eszközölte ki, aki mint az első hazai bíboros 1253 és 1269 között Rómában tevékenykedett.¹¹⁹

---

¹¹⁵ 1248: SZENTPÉTERY-BORSA, 1923–1961. I. 874. sz.; 1261: SZENTPÉTERY-BORSA, 1923–1961. I. 1267. sz.

¹¹⁶ SUGÁR, 1984. 76–81.

¹¹⁷ Az egri káptalan birtoka volt Hatvan is. Lampert utódja III. András alatt adta vissza az egri káptalannak a Lampert által elvett birtokokat, többek között Hatvant is. Az 1452. évi oklevélben Wracz Isván és Chepe Mátyás, Nagyhatvan bírái borvitába keveredtek a szöleik kapcsán az egri káptalannal. A város közbenjárója Berzeviczei Pohárnok István (1405–1460) hevesmegyei főispán volt (lánya, Apollónia, Hatvani Mátyás neje lett). 1455-ben a káptalan Hatvan tizedeit 80 forintért Besenyey Lászlónak adta. Vö. SZEPES-SCHÜTZ, 1940. 145–46.

¹¹⁸ Ince és Márton premonstreiekre vonatkozó bulláinak szövegét közölte OSZVALD, 1957. 237–238.

¹¹⁹ A Bánca életére vonatkozó legteljesebb tanulmány: ALMÁSI-KOSZTA, 1991. 9–17. Egyéb feldolgozás: FÉLEGYHÁZI, 1942. 139. *Banča nembeli István*: Banca, Vánca, Fejér

Az oklevél az egri egyházmegyei hatvani szerzetesek apátjáról (1) és testvéreiről szól: *Abbas et fratres sui Praemonstratensis Ordinis de Hatuan, diocesis Agriensis*. Mivel a magyar cirkária határain belül csak a váradhegyfoki monostor vezetőjét tisztelték meg az apát névvel, ezért levonható az a következtetés, hogy a 13. század második felében a hatvani monostor fontos rendház volt, és vezetőjének hivatala magas posztnak számított.¹²⁰ Ugyanebben az évben Hatvan vásárvámját a váradi püspök saját jogai közé sorolta.¹²¹

Az oklevélből egyértelműen kiderült az is, hogy a premonstreieknek volt egy plébániájuk és saját maguk is élénk pasztorizációt folytattak. Ezt az adatot az 1297. évi Nyulak szigeti, 1388. évi leleszi, illetve adonyi és az 1422. évi sági oklevelek mellett, a hazai premonstreiek prédikációs tevékenységének egyik fontos és legkorábbi elemeként szokták elemezni.¹²²

A következő okleveles adat a hatvani prépostsággal kapcsolatban 1284. november 14-i keltezéssel maradt fenn. Ebben az okiratban Domonkos *comes* a

---

szerint (FEJÉR, 1829–1844. V. 3. 199.): Wancha. Atyja Orbász, aki 1213 óta *comes* volt. Bancha nembeli István 1238-ban IV. Béla kancellárjaként, majd váci püspökként bukkan fel az oklevelekben (FEJÉR, 1829–1844. IV. 1. 100.; 1; ÁUO II. 90; MON. STRIG. I. 349–352.). Egyesek szerint (Karácsonyi, Városhy) bácsi püspök is, de Chobot szerint ez nem felel meg a valóságnak. A tatárjárás idején IV. Béla király rábizta családját és az érsek elkísérte királyát a menekülésben is. 1243–1252 között esztergomi érsek, majd 1252 októberében IV. Ince pápa prenesztei püspökké és bíborossá nevezte ki. Ő volt az első bíboros az esztergomi érsekek közül. Ezt a tisztséget kinevezésétől haláláig, 1269-ig viselte. Arcképe a chartres-i Notre-Dame-du-Pilier kápolnában egy Villard cambrai-i építész által készített üvegen található, amelyen egy képen Szűz Mária előtt térdepelő bíbornokként ábrázolták. Vö. CHOBOT, 1915. II. 471–475.

¹²⁰ CHOBOT, 1915. I. 78.; DEMÉNY-DITTEL, 1999. 4.; DERCSÉNYI-VOIT, 1969. 270.; RUPP, 1870–1876. I. 702.; JERNEY, 1855. 96.; BALICS, 1885–1890. II/2. 263. Viszont elképzelhető egy másik magyarázat is. Mivel a többi (monasztikus) szerzetesrend (pl. a bencések vagy a ciszterciek) esetében minden monostor élén apát állt, az oklevelet kiállító kívülálló (tehát nem a hatvani konventhez tartozó és nem premonstre) írnok eltévesztette, összekeverte a hatvani monostor esetében a címeket. Ebben az esetben viszont csupán egy elírással van dolgunk, amelyből nem vonható le semmiféle következtetés a monostor jelentőségére vonatkozóan.

¹²¹ A hatvani vásárvámról annyit közöltek csupán a források, hogy Lodomér váradi püspök rá akarta tenni a kezét: a Váradhegyfok filiációs körébe tartozó monostor létezése csak jogcímet, ürügyet jelentett a váradi püspöknek a beavatkozásra. Az adat a vásárvám, a vásár, illetve a mezőváros jelentőségét bizonyítja, a monostorra nem vonatkozatható. ZIMMERMANN-WERNER, 1892. I. 123.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 98.

¹²² OSZVALD, 1957. 235.; KOVÁCS B., 1966. 83.; CHOBOT, 1915. I. 180. Vö. 1297: MON. STRIG. II. 397.; HO V. 82.; 1422: FEJÉR, 1829–1844. X. 6. 483. A szigeti monostor lakói *more et consuetudine sacerdotum parochialium*, azaz a premonstreiek miséztek, kereszteltek és gyóntattak.

király udvari törvényszékének albírja meghagyta a hatvani konventnek, hogy Pous comest az őt megillető bírság fejében Buya helység birtokába helyezze.¹²³ Ez a dokumentum az 1260-as évektől kezdődő és III. András uralma alatt, 1295–1300 között tetőző folyamat reprezentáns terméke, amely során az alországbírói hatalom kifejezetten a király bírói jelenlétének helytartósága volt, és a királyi kúriában állandó jelleggel bíróság működött, amelyet az alországbíró vezetett. Ebben az időszakban a *vicejudex* nem mint az alországbíró familiárisa működött, hanem a király bizalmas munkatársaként a királyi igazságszolgáltatás képviselője volt a bárókkal szemben.¹²⁴ Ezekből következően az alországbíró igazságszolgáltató tevékenysége, olyan oklevelek kibocsátását eredményezte, amelyekben az alországbíró mint a *praesentia regia* képviselője a jelentést a királyhoz kérte címezni. A hatvani konventhez intézett, birtokbaiktatásról szóló utasítás jó példája ennek a formulának az alkalmazására.¹²⁵ Az oklevél egyben a monostor hiteleshelyi működésére vonatkozóan is fontos dokumentum: a legkorábbi adat, amely a konvent ezirányú tevékenységét alátámasztja.

Amint az a *Catalogi Recentiores* szinoptikus katalógusaiból kiderült, a premontrai generális káptalan 1294-ben határozatot hozott arról, hogy a *Circaria Hungariae* valamennyi monostorát cseh és morva fennhatóság alá helyezi. A csehországi rendházak felügyelete alá, az 1320. évi lista alapján például a következő hazai monostorok kerültek: Litomyšl alá Majk, Jánoshida, Ócsa, Strahov/Mons Sion alá Bény, Hatvan, Zábdrovice alá Algyő, Cheim, Csut. Gajdobra pedig a Nyulak szigeti és a váradhegyfoki monostort felügyelte. A morva monasteriumokkal pedig az alábbi filizációs kapcsolatok alakultak ki: Gradec/Hradisko: Bozók, Garáb, Luka: Ábrány, Adony, Aicska/Alska: Darnó, Pályi.

A magyar circária belső életébe történő drasztikus beavatkozás, a cseh filiációba helyezés kérdésében a kutatás a *Catalogi Recentiores* előkerüléséig megosztott volt. A többség elfogadta a magyar kerület alárendelését, azonban annak időtartamát rendkívül hosszú időre, 1516-ig keltezte. Oszwald viszont az alárendelést élesen elutasította, az 1294. évi jegyzék létét kétségbe vonta és a rendi annalisták (Lairuelz, Hugo) koholmányának tartotta. Véleménye sze-

¹²³ ÁUO IX. 399–400. Jerney Kovachichra hivatkozva idézte 96, DEMÉNY-DITTEL–KOVÁCS, 1993. 16.; DEMÉNY-DITTEL, 1999. 9.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 99., KOVÁCS B., 1966. 82.

¹²⁴ Az alországbírónak a 13. század végén a királyi jelenlétet képviselő funkcióját először Bartal állapította meg: BARTAL, 1847. II. 203. További szakirodalom a témával kapcsolatban: KUMOROVITZ, 1942/43. 455.; GERICS, 1962. 651–657.

¹²⁵ Hasonló oklevelek GERICS, 1962. 651. alapján: a váci káptalan idézése az alországbíró kérésére (HO 111–112.); a váradi káptalan határjárása és idézése (ZICHY OKM. I. 45–46.). Vö. HO VII. 340–341.; ÁUO X. 354–355., 358–359., HAZAI OKLT. 119–120.).

rint a magyar cirkária az egész középkoron át megőrizte a függetlenségét: a neves kutató kizárólag a Pagius-jegyzéket tartotta autentikusnak.¹²⁶ A katalógusok előkerülése óta azonban bebizonyosodott, hogy a magyar cirkária cseh alárendelése 1294-ben valóban megtörtént. Az alárendelés oka és intervalluma azonban mindezek ellenére máig sem tisztázott.¹²⁷ A rendi annalisták (Lairuelz, Hugó), azt jelölték meg okaként, hogy magyarországi prépostok nem tettek eleget vizitációs kötelezettségeiknek.¹²⁸ Az újabb szakirodalom vélekedése szerint az alárendelés magyarázatául az is szolgálhatott, hogy a váradhegyfoki anyaház képtelen volt ellenőrizni a tizenháromra rúgó monostorainak filiációs körét.¹²⁹ Mások trencsényi Csák Máté hatalmaskodásában és fegyelmi természetű dolgokban vélték megtalálni az okokat.¹³⁰

A fentiekből következően elmondható, hogy Hatvan premontrei monostorát 1294-ben a *capitulum generale* határozata értelmében egy csehországi apát-ság, a prágai Mons Sion (Strahov) alá rendelték, de 1320-ban valószínűleg ismét elnyerte önállóságát és a jegyzékekben mint Váradelőhegy az egri püspökségben fekvő filiája szerepelt.¹³¹

A hatvani konvent hiteleshelyi tevékenysége

A középkorban székes és társaskáptalanok, valamint bencés, premontrei, johannita, cisztercita konventek folytattak hiteleshelyi tevékenységet. A bencések után a legtöbb hiteleshellyel a premontrei kanonokok rendelkeztek hazánkban. A régebbi történetírás összesen kilenc premontrei hiteleshelyet azonosított: Csorna, Hatvan, Jászó, Lelesz, Majk, Ság, Turóc, Túrje és Váradhegyfok.¹³² A ku-

---

¹²⁶ Az alárendelést elfogadta: Lairuelz, Hugo, Mallyó, Danielik, a 18. századi kézirat névtelen szerzője, Fuxhoffer. Oszvald régebbi véleménye alapján elutasította (OSZVALD, 1939.).

¹²⁷ KÖRMENDI, 2001a. 70.

¹²⁸ OSZVALD, 1939. 7.

¹²⁹ KÖRMENDI, 2002a. 32.

¹³⁰ DEMÉNY-DITTEL, 1999. 5.

¹³¹ GYÖRFFY, 1963–1998. III. 99, Koszta: KMTL 257.

¹³² Danielik idézte Mallyó alapján. Jerney még a háji, hantai, mislyei káptalant is premontrei hiteleshelynek tartotta. Fejér még Landeket is. (DANIELIK, 1866. 293). Szentpétery szerint tíz premontrei konvent volt: Csorna, Háj, Hatvan, Jászó, Lelesz, Mislye, Ság, Turóc, Túrje, Váradhegyfok (SZENTPÉTERY, 1930. 137.). Hermann minimum tíz prépostságot sorolt ide, de neveket nem adott meg (HERMANN, 1973. 79.). Borosy-Mezey szerint tíz premontrei hiteleshely létezett: Háj, Hatvan, Csorna, Jászó, Lelesz, Mislye, Ság, Turóc, Túrje, Váradhegyfok (MKL IV. 872.).

tatás jelenlegi állása szerint elfogadott premontrei hiteleshelyek listája a következő: Csorna, Hatvan, Jászó, Lelesz, Majk, Ság, Turóc, Túrje, Somlóvásárhely (1511–1591) és Váradhegyfok.¹³³

A hatvani premontrei konvent hiteleshelyi működésével kapcsolatban számos probléma merült fel. Először is kérdéses, hogy egyáltalán mikor vette kezdetét a konvent hiteleshelyi tevékenysége, valamint hogy meddig működtek hiteleshelyként a hatvani premontreiek. Végül pedig: melyek az általuk kibocsátott oklevelek?

A hatvani hiteleshely vonatkozásában Danielik számára a *terminus post quem* 1221 volt, a régebbi történetírók többsége azonban 1284-től kezdve számolt a hatvani *loca credibilia* intézményével.¹³⁴ Az újabb szakirodalom ugyanakkor a konvent hiteleshelyi működésének kezdetét 1264-től keltezte.¹³⁵

A kutatók a hiteleshelyi munka záródatumát az 1351-es törvény életbelépéséhez kötötték, mert az ezévi hiteleshelyi törvény értelmében a kisebb konventeknek megtiltották az oklevelek kiállítását.¹³⁶ Mások számára a *terminus ante quem* főként az 1486. évi törvény volt.¹³⁷

A hatvani konvent által kiadott oklevelek számának megítélésében is megoszlottak a vélemények. Chobot (1303, 1345) és Szepes (1284, 1345.) kettő, Jerney három (1284, 1327, 1347), Demény-Dittel hat (1264, 1296, 1303, 1318,

---

¹³³ KOVÁCS I., 2002. 22. A premontrei hiteleshelyek működéséről: HORVÁTH T. A., 1943.; KUMOROVITZ, 1928.; KUMOROVITZ, 1929.; KUMOROVITZ, 1932.; KUMOROVITZ, 1934.; KOVÁCS I., 1991.; KOVÁCS I., 1994.; KOVÁCS I., 1996.

¹³⁴ Danielik szerint Pázmány a hatvani monostor hiteleshelyi működéséről általánosan emlékezett meg: „*extant literae in capitulo Agriensis, datae in Conventu Hatvaniensis.*” Vö. PÉTERFFY, 1741–1742. II. 277. Általában Kovachich nyomán formált véleményt: LADÁNYI, 1936. 191. 1284. év: DEMÉNY-DITTEL, 1999. 9.; JERNEY, 1855. 96.; KANDRA, 1904. III. 162.; SZEPES-SCHÜTZ, 1940. 99. Nem adott dátumot: ORTVAY, 1892. 214. Chobot csak 14. századi okleveleket említett (CHOBOT, 1915. I. 78.).

¹³⁵ Bacsa Tibor (KASZA, 1997. 326.); DEMÉNY-DITTEL, 1995. 12.; DERCSÉNYI – VOIT, 1969. 270.; KOVÁCS B., 1987. 102.; TAKÁCS, 1992. 65.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 99.; Koszta (KMTL 257.); OSZVALD, 1957. 243.; KÖRMENDI, 2002a. 24.; KOVÁCS I., 2002. 37.; KOVÁCS B., 1966. 82.; F. ROMHÁNYI, 2000. 31.

¹³⁶ Bacsa Tibor (KASZA, 1997. 326.); KOVÁCS I., 2002. 22., 37.; DEMÉNY-DITTEL, 1995. 1.; DERCSÉNYI–VOIT, 1969. 270.; OSZVALD, 1939. 24.; BACKMUND, 1983. 2. 533.; TAKÁCS, 1992. 65.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 99. Szentpétery, Hervay (MKL IV. 649., SZENTPÉTERY, 1930. 137.) szerint a monostor 1345-ig adott ki oklevelet, pecsétjét 1353-ban visszavonták. Bándi Zsuzsanna és Demény szintén 1353-ra datálta a működés végét (BÁNDI, 1982. 195; DEMÉNY-DITTEL, 1999. 11.).

¹³⁷ 1486-ig datálta: Borosy-Mezey: MKL IV. 872.; KOVÁCS B., 1987. 102.; KOVÁCS B., 1966. 82.; LADÁNYI, 1936. 191.; SZEPES-SCHÜTZ, 1940. 99.; F. ROMHÁNYI, 2000. 31.; PETHEŐ-FAZAKASNÉ-KOCSÁRINÉ, 1996. 305.

1327, 1334), illetve kilenc (1284, 1303, 1318, 1327, 1334, 1343, 1345 átírás, 1345, 1351.), Györffy hat (1264, 1296, 1303, 1318, 1327, 1334.), végezetül pedig Kovács nyolc (1284, 1303, 1318, 1327, 1345 átírás, 1405 átírás, 1334, 1345) oklevelet sorolt fel mint a hatvani konvent termékeit.¹³⁸

A konvent hiteleshelyi működéséről tanúskodó első adat az 1426-os átiratban fennmaradt 1264. évi oklevél, amely megemlítette *conventus de Hotwan*.¹³⁹ Az 1284. évi, november 14-i dátummal ellátott oklevélben Domonkos alország-bíró egy birtokbaiktatás kapcsán utasította a hatvani konventet, hogy Pous *comest* az őt illető bírság fejében Buya helység birtokába iktassa.¹⁴⁰ Bár a fenti okleveleket nem a hatvani konvent bocsátotta ki, ezek az adatok mégis arra utalnak, hogy a konvent a 13. század közepétől kezdve hiteleshelyi tevékenységet végzett.

Az hatvani konvent által kibocsátott első oklevél az 1296. évi volt, amely a következőképpen nevezte meg: „*Nos D. prepositus et conventus de Hotwan*”.¹⁴¹

Eredetiben fennmaradt oklevél az 1303. június 9-i dátummal napvilágot látott dokumentum. Az oklevélen zöld és sárga zsinóron függőpecsét található, amely a kezében palmaágot tartó Antiochiai Szent Margitot ábrázolja. Az oklevél arról emlékezett meg, hogy Babus fia Miklós fia Miklós Hurth földjéből egy ekényit és Hurth falujában hét jobbágytelket (amely a Hotuon felé vezető *platea/utca* végén van) Gothard fia Mihály fia Demeter nevű unokaöccsének adott. Ebben az oklevélben szerepelt Pál prépost mint a hatvani konvent vezetője is.¹⁴²

Az 1318-ban keletkezett oklevél egy adásvételt rögzített, amely András hatvani prépost és konventje előtt ment végbe. Eszerint Herborth fia Thunis leánya és férje, Pásztói Gál fia Miklós, a Zagyván lévő malmuk felét 15 márkáért eladták Selypi Mihály fia Demeternek és Ugrinnak.¹⁴³

---

¹³⁸ CHOBOT, 1915. I. 78.; DEMÉNY-DITTEL, 1999. 9–11.; DEMÉNY-DITTEL, 1995. 12.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 99.; KOVÁCS B., 1966. 82.; JERNEY, 1855. 96.; SZEPES-SCHÜTZ, 1940. 100.

¹³⁹ 1264: *sub testimonio conventus de Hotwan*, GYÖRFFY, 1963–1998. III. 98–99.; KÖRMENDI, 2002a. 24.

¹⁴⁰ 1284: ÁUO. IX. 399–400.; DEMÉNY-DITTEL–KOVÁCS, 1993. 16.; DEMÉNY-DITTEL, 1999. 9.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 98–99.; KOVÁCS B., 1966. 82.; SZEPES-SCHÜTZ, 1940. 100.

¹⁴¹ 1296. március 28-ra keletkezett, két 1426-os átiratban fennmaradt oklevél.

¹⁴² 1303: AO. I. 56–57.; ANJOU OKLT. I. 218.; CHOBOT, 1915. I. 78.; DEMÉNY-DITTEL, 1999. 10.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 98.; KOVÁCS B., 1966. 82., 102.

¹⁴³ 1318-ban, bizonytalanul azonosított oklevél 17. századi átírata. ANJOU OKLT. V. 139.; IVÁNYI, 1931. 76.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 99.; DEMÉNY-DITTEL, 1999. 10.

Az 1327. június 24-én keltezett és átiratban fennmaradt, oklevél kibocsátója Fülöp prépost és a „hothwoni” Szent Szűz Margit egyház konventje volt.¹⁴⁴ Az okirat szerint Therestyan comes fiai, Péter és Therestian, saar-i nemesek örökjogon átengedtek tartozékaival együtt egy telket (*fundus*) a többi frateriek földjeitől elkülönített részbirtokukból Saar birtokon anyjuk fiának, a konvent előtt szintén megjelent Balázs comesnek, miként azt apjuk még életében odaadta neki. A telek Gebard comes birtoka és kúriája illetőleg a Mindenszentek kápolna között feküdt.

Az 1334. január 13-án kelt eredeti, hátoldalán megpecsételt oklevél birtokosztás ügyében született. A hatvani konvent előtt (*Mich. Prep. Et conv. Mon-i B. Margarete Virginis de Hotwon*) Péterfia László, a Niueggel és Cherggel határos dukai birtokrészét leányának, Margitnak adta azzal, hogy az elzalogosított birtokrészt is kiválthatja.¹⁴⁵

Az 1339. február 17-én Visegrádon kelt oklevél kibocsátója Pál országbíró volt. Egy per menetét ismertette, amelynek oka az volt, hogy tharyani Petheuch fia, Domokos hatalmaskodott redeti Demeter fia Kemennel szemben és annak Guerek és Kystaryan, hevesvármegyei örökölt birtokait 1336. szeptember 9. óta elfoglalva tartotta. Ezért 1336-ban redeti Demeter fia, Kemen tharyani Petheuch fiát, Domokost a hatvani konvent levelével a királyi jelenlét elé idéztette március 27-re. A pert 1337. március 26-ra tűzték ki. Több halasztás után végül Kemyn Petheuch fiát, Domokost a hatvani konvent levelével 1338. szeptember 15-re megidézttette. Ekkor Kemyn korábbi állításait az esztergomi, a budai, a váci káptalanok, és a hatvani konvent, a budafelhévizi Szentháromság egyház keresztesei konventjének tudományvevő okleveleivel próbálta alátámasztani.¹⁴⁶ A forrás a hatvani premontreiek három, eddig még elő nem került okleveléről tudósított: egy 1336-os és egy 1338-as idézésről, valamint egy 1338. évi tudományvételről!

Az egri káptalan egyik oklevelében említett 1343. évi megbízólevelet a Káta nemzetség Zámmonostori ága III. Gúg nevezetű leszármazottja részére szintén a hatvani konvent állította ki. Káta nembeli III. Gúg ugyanis 1343-ban

¹⁴⁴ 1327: ANJOU OKLT. XI. 154–155.; DEMÉNY-DITTEL, 1999. 10.; FEJÉR, 1829–1844. IX. 6. 20., GYÖRFFY, 1963–1998. III. 99.; KOVÁCS B., 1966. 82.; SZEPES-SCHÜTZ, 1940. 100. Az oklevél egy 1345. évi, a hatvani konvent által kibocsátott oklevélben átiratként maradt fenn, ugyanakkor ismert egy 1405. évi átirata is.

¹⁴⁵ 1334: BAKÁCS, 1982. 153.; DEMÉNY-DITTEL–KOVÁCS, 1993. 16.; DEMÉNY-DITTEL, 1999. 10.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 99.; KOVÁCS B., 1966. 82. Bártfai szerint a regeszta: Péter fia Tádé Duka birtokából Ször (Herg?) és Némedi (Niveg) mellett magának húszekényit megtartván, a többit leányának Margitnak adta. (BÁRTFAI SZABÓ, 1938. 43.).

¹⁴⁶ ANJOU OKLT. XXIII. 55–56.

pert indított Debreceni Dósa fiai ellen, majd azt megnyervén, megkapta Zámmonostor falu északi felét.¹⁴⁷ III. Gúg ekkoriban Kátán lakott és a hatvani konvent megbízólevelével jelent meg. A Külső-Szolnok megyei Hatzok határjárásakor királyi emberként is funkcionált.¹⁴⁸

Az 1345. április 18-i dátummal megjelent, eredeti függőpecsétetes oklevelet Pál hatvani prépost állította ki saári Terestiánfi Péter számára. A pecsét körirata, az 1303-as pecsétéhez képest némi változást mutatott: *Sigillum conventus Beate Margarete de Hotwan*, azaz a hatvani Boldog Margit konventjének pecsétje. A pecsét egy térdelő alakot (Szent Margit) ábrázolt, aki jobbáiban pálmaágat tart, fején glória látható. Az alak mögött félhold, előtte csillag található.¹⁴⁹

Úgy tűnik, hogy az 1339. évi oklevélben szerepelt, és egy másik család hatalmaskodásával küzdő, redei Demeter fia, Kemen családján belül is kitört a hatalmaskodás. Ugyanis egy 1345. augusztus 10-én Kompolton, Hevesújvár megye előjárói előtt, kelt oklevélben Kemin mester fia, Péter nevében tiltakozott, hogy redei Demeter fia, Olivér elfoglalta szomszédainak javait. Az ügy kapcsán a hatvani konvent képviselője kiutazott Kompoltra, hogy kiállítsa az oklevelet.¹⁵⁰

1347. szeptember 22-én I. Lajos király megparancsolta a hatvani konventnek, hogy küldje ki hiteles emberét, akinek jelenlétében saári Terestien fia Péter fia János, saári Elek, mysei Sykud fia Mihály vagy mysei Hektor királyi ember tanúvallatást tart annak megállapítására, hogy a Hevesújvár megyei Zyluaeghaz birtok vgrai Cheley fia Balázs tulajdonát képezi-e. Az 1347. november 30-án kelt, zárópecsétetes oklevélben a Pál prépost vezette hatvani konvent jelentést intézett I. Lajos királyhoz, amelyben tudatta vele a vizsgálat eredményét, miszerint Szilvaegyház hevesmegyei birtokot ugrai Cseley fia Balázs nem birtokolta soha.¹⁵¹

1348. október 1-én készült az az oklevél, amelyben a hatvani konvent, Pál prépost vezetésével jelentést intézett I. Lajos királyhoz arról, hogy Gergely

¹⁴⁷ 1343: ZICHY OKM. II. 56–59.; DEMÉNY-DITTEL, 1999. 10.

¹⁴⁸ AO IV. 199–200.; KARÁCSONYI, 1900–1904. 770.

¹⁴⁹ 1345. április 18. Eredeti, függő pecsét. Az oklevél tartalmazta az 1327-ben keletkezett oklevél átírását is. Közlései: FEJÉR, 1829–1844. IX. 6. 20.; DEMÉNY-DITTEL, 1999. 10.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 99.; KOVÁCS B. 1966. 82.; SZEPES-SCHÜTZ, 1940. 100.; Jerney 1347-re keltezte (JERNEY, 1855. 96–97.).

¹⁵⁰ 1345. augusztus 10., AO IV. 520.; DEMÉNY-DITTEL, 1999. 11.

¹⁵¹ 1347: AO V. 131–132., I. Lajos utasítása is ebben az oklevélben, a hatvani konvent átírásában maradt fenn.

fiát, Miklóst, István királyi jegyző ellen, Gyanda nevű birtokán megidézette.¹⁵²

1351. szeptember 30-i dátummal kelt az utolsó ismert, a hatvani konvent által kiállított oklevél, amelyet a hatvani konvent adott ki, egy birtokba iktatásról tett *relatio* (jelentéstétel).¹⁵³

Összegezve tehát: az általam összegyűjtött a hatvani premontreiek hiteleshelyi tevékenységével kapcsolatos oklevelek száma, az átírásokkal együtt tizennyolc darab (1264, 1284, 1296, 1303, 1318, 1327, 1334, 1336, 1338 [2db], 1343, 1345. április, 1345. augusztus, 1347 [2 db], 1348, 1351, 1405), de ebből ötnek a szövege nem maradt fenn (1343 megbízólevél, 1347 szeptemberi, I. Lajos által a konventhez intézett levél, 1336 és 1338. évi idézés és egy 1338. évi tudományvétel). A hatvani konvent hiteleshelyi működése során kibocsátott oklevelek száma pedig tizennégy volt.¹⁵⁴

A hatvani konvent hiteleshelyi működése során fennmaradt oklevelek többsége *fassio* volt. Az ide vonható magánjogi ügyletek változatos képet mutatnak: adásvételi szerződés (1318), birtokadományozásról szóló, az osztozkodás eredményét írásba foglaló oklevél (1303, 1327, 1334, 1345. április), valamint megbízólevél (1343) egyaránt szerepel közöttük. A relatiók csoportjába három fennmaradt oklevél (1347, 1348, 1351) és három, csak hivatkozásokból ismert oklevél (egy 1336. és egy 1338. évi *citatio*, valamint egy 1338. évi tudományvétel) sorolható.

A királyi kancellária okleveleivel ellentétben a hiteleshelyi oklevelek záradékában a kiállításban részt vevő személyek neve, hivatala csak ritkán szerepelt. A premontrei konventek oklevéladói gyakorlata sem volt azonban egységes. A leleszi konventnél a kiadó személyek neveit és hivatalát egyaránt feltüntették, míg a csornai esetében hiányzott a felsorolás, a kisebb konventek esetében pedig csak a prépost neve vagy csak a kiállító konvent elnevezése szerepelt. Létezett olyan konvent is, amely működése során többféle formulát is használt.¹⁵⁵

A hatvani hiteleshelyi kiadványokban több formulát használtak, de kiállítóként a bevezetőben kizárólag a prépostot és a konventet jelölték meg.

---

¹⁵² AO V. 233–34.

¹⁵³ Eredetije a Heves Megyei Levéltárban.

¹⁵⁴ 1296, 1303, 1318, 1327, 1334, 1345. április, 1347, 1348, 1351, 1405 valamint az 1336. és 1338. évi idézés, egy 1338. évi tudományvétel és az 1343. évi megbízólevél.

¹⁵⁵ Vö. KOVÁCS I., 1991. 17.

A hatvani konvent működésének egész ideje alatt ez az egyszerűsített oklevélkiadási szokás állandósult, változást a későbbiek folyamán sem mutatott.¹⁵⁶

Az oklevélkiadás mellett a hiteleshelyek fontos feladata volt az oklevelek megőrzése is. A hiteleshelyi funkcióról, a hatvani konvent esetében, adatok hiánya miatt, csak általánosságban szólhatunk. A hiteles jegyző az esetek többségében Hatvanban a perjel volt. A premontrei hiteleshelyekben két levéltár működött: az egyikben a rendre, a másikban (általában a sekrestye) a hiteleshelyi tevékenységre vonatkozó okiratokat őrizték. A hiteleshelyi kancellária élén a *custos/őrkanonok* állott, aki a levéltár őre volt, de a *loca authentica* pecsétjét az egész testület közösen őrizte.¹⁵⁷ A hatvani konvent pecsétje, mint a hiteleshelyi pecsétek általában, egyoldalú és kerek volt. A konvent pecséthasználatát vizsgálva megállapítható, hogy két oklevelet (1303, 1345) függő pecséttel, négyet (1334, 1347, 1348, 1351) zárópecséttel láttak el.¹⁵⁸

A hiteleshelyek harmadik jelentős feladatkörét a különféle jogügyletek során (hatalmaskodás kivizsgálása, határjárás stb.) hivatalos kiküldötként való megjelenés alkotta. Ebbe a csoportba az 1345. évi oklevél sorolható, amely szerint a hatvani konvent tagja mint hiteleshelyi kiküldött egy hatalmaskodási ügyben járt el. 1347-ben pedig birtokügyben tartott tanúkihallgatást. A hitelesítésre a perjelt a kamarás, az őr, az éneklő kanonok és három szerzetes kísérte el. A megvesztegetést elkerülendő, a kiküldöttek általában magasabb rangú személyek közül kerültek ki. Hivatalos közegnek számítottak, ezért személyü-

---

¹⁵⁶ Az oklevelekben előforduló megnevezések a következők: *conventus de Hotwan* (1264), *Preposito et Conuentui de Hotuan* (1284), *D. prepositus et conventus de Hotwon* (1296), *Paulus miseracione diuina prepositus, et conuentus fratrum ordinis premonstratensis de hotuon* (1303), *Andreas prepositus et conventus de Hatwan* (1318), *Philippus prepositus et conventus Ecclesiae Beatae Margarete Virginis de Hothwon* (1327), *Mich. Prep. et conv. Mon-i B. Margarete Virginis de Hotwon* (1334), hatvani konvent (1339), *Cum litteris procuratoris prepositi et conuentus monasterii beate Margarete virginis de Hothwan* – zámmonostori megbízólevél (1343), *cum procuratoribus literis conventus ecclesie beate Margarete virginis de Hotwan* (1345. aug.) *Paulus prepositus et conventus Ecclesiae Beate Margarethae virginis et Martyris de Hothvon* (1345), *Philippus prepositus et conventus Ecclesiae Beatae Margaretae Virginis de Hothuon* (1345. évi oklevélben fennmaradt 1327. évi szövegben szerepelt formula), *Paulus prepositus et conventus monasterii beate Margarethe virginis et martiris de Hothuon* (1347), *Paulus prepositus et conventus ecclesie beate Margarete virginis et martiris de Hothuon* (1348) hatvani konvent (1351).

¹⁵⁷ A zágrábi káptalan statútumai szerint a lepecsételt tartóban elhelyezett *sigillumot* csak a káptalan hét tagjának jelenlétében volt szabadott kivenni (SZENTPÉTERY, 1930. 129).

¹⁵⁸ Az oklevelek anyagának, valamint a pecséthasználat és az oklevelek alaki szempontozású (privilegiális, pátens) összefüggéseinek megállapításához további levéltári kutatás szükséges.

ket a törvény védte.¹⁵⁹ A fentiek alapján feltételezhető, hogy a hatvani premontrei prépostság működési mechanizmusa is ehhez hasonlóan nézett ki.

A premontreiek a hiteleshelyi tevékenységet is összekötötték a pasztorizációval: a 14. századtól kezdve van adatunk arra vonatkozóan, hogy a *custos* egyúttal a település plébánosa is volt.¹⁶⁰ Ez a hatvani prépostság esetében a 14. század első harmadáig lehetett jellemző, hiszen a pápai tizedjegyzékek tanúsága szerint a harmincas években a plébániát már biztosan nem a szerzetesek, hanem világi papok adminisztrálták.

Néhány, országos illetőségű hiteleshely (budai, székesfehérvári, boszniai káptalan, székesfehérvári keresztes konvent) kivételével a hiteleshelyek hatásköre – a szokásjog alapján – egy bizonyos területre terjedt ki. Kezdetben, a 14. század első feléig a hatáskört az egyházi, később, a 15. századtól kezdve, a világi kormányzati egység (egyház-, illetve vármegye) határozta meg. Hatvan közelében az egrai székeskáptalan és a pásztói cisztercita konvent folytatott hiteleshelyi tevékenységet. A hatvani prépostság hiteleshelyi tevékenysége főként Heves vármegye területére terjedt ki: Hort (1303), Kompolt (1345 augusztus), Guerek, Kystaryan (1336, 1338), Pásztó (1318), Saar (1327, 1345. április), Szilvaegyház (1347), Tiszagyanda (1348).¹⁶¹ Néhány esetben Szabolcs (Zámmonostor 1343), Nógrád (Selyp 1318), valamint Pest (1334, dukai birtokrész) vármegyében is folytattak hivatalos eljárást.¹⁶²

Amikor a pápa a keresztes hadjáratok költségeinek fedezésére megadózta a kereszténységet, a pápai adószedők hazánkat is felkeresték. 1275-ben érkezett meg hazánkba a pápai tizedszedők első csoportja, akik 1317–1320 között az üresedésben lévő egyházi stallumok jövedelmét szedték be, majd

---

¹⁵⁹ A kiküldöttek ellen fellépő személy a jogtalanság bűnébe esett és pénzbírsággal (1 márka arany) büntették. Az eljárást lefolytató kiküldöttet tesüleg bántalmazó, megsebző, meggyilkoló személyek a felségsértés bűnébe estek, és fő- és jószágvesztésre ítélték őket. Vö. Borosy András és Mezei Barna: MKL IV. 871.

¹⁶⁰ Hermann Egyed Lelesz működéséből általánosított (HERMANN, 1973. 79.).

¹⁶¹ *Guerek* (Gereg) GYÖRFFY, 1963–1998. III. 94. *Horth*: CSÁNKI, 1890–1941. I. 63.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 101–102. *Kystaryan* (Gyöngyöstarján) CSÁNKI, 1890–1941. I. 56.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 139–140. *Kompolt*: CSÁNKI, 1890–1941. I. 65.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 109–110.; AO IV. 204., 231. 1409; FEJÉR, X. 4. 794. 1430; FEJÉR, X. 7. 203. *Pásztó* CSÁNKI, 1890–1941. I. 55.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 121–123. *Saar* (Abasár): CSÁNKI, 1890–1941. I. 69.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 130.; RUPP, 1870–1876. II. 98. *Selyp* CSÁNKI, 1890–1941. I. 106.; GYÖRFFY, 1963–1998. IV. 292. (*Tisza*) *Gyanda*: CSÁNKI, 1890–1941. I. 62 1350; AO V. 381.

¹⁶² *Dukai birtokrész* (Vácduka): GYÖRFFY, 1963–1998. IV. 515. *Szilvaegyház*: CSÁNKI, 1890–1941. I. 71. *Zámmonostor* CSÁNKI, 1890–1941. I. 529. Az 1284. és 1334. évi oklevelekben szereplő Buya, Herg és Niveg helységeket nem tudtam azonosítani.

miután a pápa 1331-ben minden főpap, apát stb. jövedelme tizedének beszedését elrendelte, a tizedszedők 1332–1337 között adót vetettek ki a magyar egyházra is, amelyet 1338–1342 között újabb, pótlásszerű adó követett. A pápai tizedjegyzékekben Hatvan neve is szerepelt, amely alapján megállapítható, hogy 1332-ben a hatvani monostor préposti tisztsége üresedésben volt, vikáriusa pedig jövedelmének tizedét tizenkét garasra becsülte. Ugyanebben az évben a prépost harminc garas pápai tizedet fizetett be. A rendház 1334-ben és 1335-ben nem adott tizedet a pápának.¹⁶³ A hatvani plébánia 1332-ben János plébános vezetése alatt harminc garas, 1334-ben tizenöt garas, 1335-ben pedig harminc garast fizetett.¹⁶⁴

A prépostság 14. századi hanyatlásának jelei olvashatók ki a tizedjegyzékekből. A kedvezőtlen anyagi helyzetbe került monostor két alkalommal nem tudott tizedet fizetni Rómának. A jegyzékekben előforduló hat prépostság közül csak Majk volt szegényebb a hatvani monostornál. A korábban a prépostság által adminisztrált templomot is világi papok gondozására bízták, holott ez a rendi *statutumokkal* ellenkezett.¹⁶⁵ Ezzel szemben a plébánia jól prosperált, a patai főesperesség egyik legmódosabb plébániája volt; csak Pásztó, Gyöngyös, Visonta és Karácsond szerepeltek nagyobb összeggel a tizedlajstromokban.¹⁶⁶ 1339-ben a Hatvanba Egerből érkező pápai tizedszedő, Geruasius fia Péter, két útmutató famulus segítségével jutott el célállomásához, akiket aztán megjutalmazott.¹⁶⁷

A monostor történetének első jelentős korszaka az 1351. évvel ért véget, hiszen ebben az időpontban keletkezett a rendház által kibocsátott utolsó

¹⁶³ MON. VAT. I. 1. 256.: *Item Paulus vicarius de Hetwan decimam beneficii sui non XII. grossos, solvit VIII. Grecenses adhuc debet III (Item archidiaconatus de Sablag Dyocesis Waciensis alá sorolva-), 356: Item prepositus de Hottuon, 372.: Item prepositus de Hotuon.*

¹⁶⁴ MON. VAT. I. 1. 259.: *Item Johannes plebanus de Hotuag iuratus extimavit decimam non ultra XXX grossos credere valere (Archidiaconatus de Patha címszó alatt), 342: Item de Hotuan solvit XV. grossos (De archidiaconata de Pata címszó alatt), 358: Item de Hotuan solvit XXX.*

¹⁶⁵ CHOBOT, 1915. I. 180; MKL IV. 649; DEMÉNY-DITTEL, 1999. 5.

¹⁶⁶ BOROVSZKY, é. n. 144; LADÁNYI, 1936. 191. A püspökök a tényleges jövedelmük, a plébánosok csak a papi tized tizedével adóztak. A tizedjegyzékekből Györffy lehetségesnek tartotta, hogy következtetéseket lehet tenni a telkek mennyiségére és a lélekszámmra vonatkozóan. (GYÖRFFY, 1984. 155–156.). Tari pedig aránypár segítségével kísérlete meg az egyes plébániák, rendházak jövedelmét felbecsülni (TARI, 2000. 209.). Hatvan esetében ezeket a számításokat nem tartottam követhető módszernek.

¹⁶⁷ ANJOU OKLT. XXIII. 113. 1339. április 30.: *Item a quo supra (1339) die ultima mensis Apr. Geruasius (fia) Péter pápai tizedszedő azon két famulusnak, akik elvzették (Egerből Othoan-ba, ételmelet és huszonhat garast adott. Vö. MON. VAT. I. 432. Gervasius (fia) Péter egyes szám első személyben íródott tizedjegyzéke alapján.*

ismert hiteleshelyi oklevél. A monostor virágzó korszakát a hanyatlás periódusa követte.

Függelék

A bemutatott oklevelek alapján a hatvani monostor tagjai közül a következő személyeket ismerjük: 1294 D. prepositus;¹⁶⁸ 1303 Pál;¹⁶⁹ 1318 András;¹⁷⁰ 1327 Fülöp;¹⁷¹ 1334 Mihály;¹⁷² 1345, 1347, 1348, Pál.¹⁷³ A hatvani plébánosok közül: 1332 (1337?) János.¹⁷⁴

Bibliográfia

AO

Anjoukori okmánytár. Szerk.: NAGY Imre. I–VII. Budapest, k. n, 1878–1920.

ALMÁSI–KOSZTA

1991 ALMÁSI Tibor–KOSZTA László: Bánca István bíboros (1205 k. –1270). In *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica.* 1991. Különszám. 9–17.

---

¹⁶⁸ GYÖRFFY, 1963–1998. III. 98.

¹⁶⁹ AO I. 56–57.; ANJOU OKLT. I. 218.; CHOBOT, 1915. I. 78.; DERCSÉNYI–VOIT, 1969. 270.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 98.; KOVÁCS B., 1966. 82.; KOVÁCS B., 1966. 102.

¹⁷⁰ ANJOU OKLT. V. 139.; DERCSÉNYI–VOIT, 1969. 270.; IVÁNYI, 1931. 76.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 99.

¹⁷¹ ANJOU OKLT. XI. 154–155.; FEJÉR, 1829–1844. IX. 6. 20.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 99.; JERNEY, 1855. 97.; RUPP, 1870–1876. 705.

¹⁷² BAKÁCS, 1982. 153.; DEMÉNY-DITTEL–KOVÁCS, 1993. 16.; DEMÉNY-DITTEL, 1999. 10.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 99.; KOVÁCS B., 1966. 82.

¹⁷³ 1345: AO V. 131–132. 1348: AO V. 233–234.; BACKMUND, 1983. II. 534.; DERCSÉNYI–VOIT, 1969. 270.; FEJÉR, 1829–1844. V. 2. 20.; GYÖRFFY, 1963–1998. III. 99.; JERNEY, 1855. 96–97. 1347: RUPP, 1870–1876. 705.

¹⁷⁴ MON VAT. I. 1. 259.; SZEPES-SCHÜTZ, 1940. 106.

ANJOU OKLT

Anjou-kori Oklevéltár. I–XII, XVII, XXII–XIV. Főszerk.: KRISTÓ Gyula. Budapest–Szeged, k. n., 1990–2002.

ÁUO

Árpádkori új Okmánytár. I–XII. Szerk.: WENCZEL Gusztáv. Pest–Budapest, Eggenberger, 1860–74. (Reprint: I–VIII. Pápa, Pápa Városi Könyvtár, 2001–2002.)

BACKMUND

1949–1956 BACKMUND, Norbert: *Monasticon Praemonstratense, id est historia circariarum atque canoniarum candidi et canonici Ordinis Praemonstratensis.* I–III. Straubig, k.n., 1949–1956.

1983 BACKMUND, Norbert: *Monasticon Praemonstratense, id est historia circariarum atque canoniarum candidi et canonici Ordinis Praemonstratensis.* I/1–2. Berolinum–Novum Eboracum, De Gruyter, 1983.

BAKÁCS

1982 *Iratok Pest megye történetéhez. Oklevélregeszták 1002-1437.* Szerk.: BAKÁCS István. Budapest, Pest Megyei Levéltár, 1982. (*Pest megye múltjából*, 5.)

BALANYI

1923 BALANYI György: *A szerzetesség története.* Budapest, k. n., 1923.

BALICS

1885–1890 BALICS Lajos: *A római katolikus egyház története Magyarországon.* I–II. Budapest, k. n., 1885–1890.

BÁLINT

1977 BÁLINT Sándor: *Ünnepi Kalendárium* I–II. Budapest, k. n., 1977.

BÁNDI

1982 BÁNDI Zsuzsanna: A Magyar Országos Levéltár Anjou-kori pecsétkiállításának 1982. szeptember 22-től. In: *Levéltári Közlemények* (1982) 1. sz. 195.

BARTAL

1847 BARTAL György: *Commentarii ad historiam status iurisque publici Hungariae aevi medii.* Posonii, k. n., 1847.

BÁRTFAI SZABÓ

1938 *Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599.* Szerk.: BÁRTFAI SZABÓ László. H. n, k. n, 1938.

BÉKEFI

1898–1902 BÉKEFI Remig: *A pásztói apátság története.* I–III. Budapest, k. n, 1898–1902.

BÉKEFI – KOLLÁNYI – LUKCSICS

1922 *A magyarország apáti és préposti címeknek oklevelek alapján kijavított jegyzéke (Catalogus titulorum abbatum et praepositorum Hungariae ope documentorum emendatus).* Budapest, 1922.

BELITZKY

1938 BELITZKY János: *Sopron vármegye története.* I. H. n, k. n, 1938.

BENDEFY

1965 BENDEFY László: Horváth Tibor Antal. In: *Vasi Szemle* (1965) 1. sz. 136–139.

BICZÓ

1986 BICZÓ Piroska: Adatok Bács-Kiskun megye középkori építészetéhez. In: *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében.* Szerk.: SZTRINKÓ István. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, 1986. 71–80.

BODNÁR

1934 BODNÁR Remig: Szent Norbert. In: *Emlékkönyv Szent Norbert halálának 800 éves jubileumára.* Gödöllő, k. n, 1934. 5–21.

BOROVSZKY

é. n. BOROVSZKY Samu: *Magyarország vármegyéi és városai. Heves vármegye.* Budapest, k. n, é. n.

BUNYITAY

1883 BUNYITAY Vince: *A váradi püspökség története.* I–III. Nagyvárad, k. n, 1883.

CIH

Corpus Iuris Hungarici I-II. Szerk.: MÁRKUS Dezső. Budapest, Franklin, 1899.

CHOBOT

1915 CHOBOT Ferenc: *A váci egyházmegye történeti névtára.* I–II. Vác, 1915.

COTTINEAU

1939 COTTINEAU, Laurent Henri: *Répertoire topo-bibliographique des Abbayes et Prieures.* I–II. Macon, Protat Frères, 1939.

CZAJTÁNY

1971 *A Katona István Társaság tanulmányai Kalocsáról.* Szerk.: CZAJTÁNY István. Kalocsa, k. n, 1971.

CSÁNKI

1890–1941 CSÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1890–1941. (Reprint: Budapest, Állami Könyvterjesztő Vállalat, 1985.)

CSORBA

1985 CSORBA Csaba: 17. századi végváraink a veduták és tervrajzok tükrében. In: *Magyar és török végvárak, 1663–1684.* Szerk.: BODÓ Sándor, SZABÓ Jolán. Eger, Dobó Vármúzeum, 1985. 131–151.

DANIELIK

1866 DANIELIK János: *A premontrieiek.* Eger, k. n, 1866.

DEMÉNY-DITTEL

1995 DEMÉNY-DITTEL Lajos: *Helytörténeti tanulmányok Hatvan múltjából: válogatás a szerző helytörténeti-, műemléki-, városképleírási cikkeiből.* Hatvan, Bitip Erdőkertes, 1995.

1999 DEMÉNY-DITTEL Lajos: *Adatok a hatvani premontrai prépostság történetéből.* Hatvan, Magánkiadás, 1999.

DEMÉNY-DITTEL–KOVÁCS

1993 *Szemelvények Hatvan történetéből.* Szerk.: DEMÉNY-DITTEL Lajos – KOVÁCS Gábor. Hatvan, Hatvany Lajos Múzeum, 1993.

DERCSÉNYI-VOIT

- 1969 Magyarország műemléki topográfiaja: Heves megye műemlékei. Szerk.: DERCSENYI Dezső, VOIT Pál. Budapest, Akadémiai, 1969.

FEJÉR

- 1829–1844 *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. I–XII. Studio et opera: Georgii FEJÉR. Buda, Regia Universitas Hungarica, 1829–1844.

FÉLEGYHÁZI

- 1942 FÉLEGYHÁZI József: *A váci püspökség a tatárjáráskor. Vác-egyházmegye múltjából. II.* Vác, k. n., 1942.

F. ROMHÁNYI

- 2000 F. ROMHÁNYI Beatrix: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon.* Budapest, Pytheas, 2000.

FUXHOFFER-CZINÁR

- 1858–1860 FUXHOFFER, Damianus – CZINÁR, Maurus: *Monasteriologiae Regni Hungariae libri duo totidem tomis comprehensi*. I–II. Pestinum, Societas S. Stephani, 1858–1860.

FÜGEDI

- 1991 FÜGEDI Erik: *Sepelierunt corpus eius in proprio monasterio. A nemzetségi monostor.* In: *Századok.* (1991) 1–2. sz. 35–66.

GÁBRIEL

- 1934 GÁBRIEL Asztrik László: *Breviárium típusú kódexek.* In: *Emlékkönyv Szent Norbert halálának 800 éves jubileumára.* Gödöllő, k. n., 1934. 109–176.
- 1938 GÁBRIEL Asztrik László: *A premontréiek Szt. István tisztelete a középkorban.* Budapest, k. n., 1938.
- 1943 GÁBRIEL Asztrik László: *A premontréi kódexirodalom.* Kassa, 1943. (Különlenyomat az Új Magyar Múzeum számából.)
- 1960 GÁBRIEL Asztrik László: *Les Prémontrés dans les universités médiévales, dans L'Allemagne du Nord Est.* Tongerlo, 1960. (Különlenyomat az *Analecta Paemonstratensia* számából.)
- 1971 GÁBRIEL Asztrik László: *The role of the canons of Prémontré on the intellectual movements of the twelfth and thirteenth centuries.* H. n, k. n., 1971.

GERICS

- 1962 GERICS József: A királyi bírói jelenlét a XIII–XIV. század fordulóján. In: *Jogtudományi Közlöny*, (1962) 12. sz. 651–657.

GEUDENS

- 1886 GEUDENS, Martin Francis: *Life of St. Norbert. Archbishop of Magdeburg* London, k. n, 1886.

GUZSIK

- 1977 GUZSIK Tamás: *Magyar középkori építészet*. h. n, Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeti és Elméleti Intézet, 1977.
- 1979 GUZSIK Tamás: Veszprém megye középkori templomépítésének kutatási kérdései. In: *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* (1979) 14. sz. 163–202.

GYÖRFFY

- 1963–1998 GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I–IV. Budapest, Akadémiai, 1963–1998.
- 1984 GYÖRFFY György: A pápai tizedlajstromok demográfiai értékelésének kérdéséhez. In: *Mátyusz Elemér emlékkönyv: Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok*. Szerk. H. BALÁZS Éva, FÜGEDI Erik, MAK-SAY Ferenc. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984. 141–157.

HAZAI OKLT

Hazai oklevéltár 1234–1536. Szerk.: NAGY Imre, DEÁK Farkas, NAGY Gyula. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1879–1891.

HO

Hazai okmánytár: codex diplomaticus patrius. I–VIII. Szerk.: NAGY Imre, PAUR Iván, RÁTH Károly, VÉGHÉLY Dezső. Győr – Pest, Sonnervein – Franklin, 1865–91.

HERMANN

- 1938 HERMANN István Egyed: *Szerzetesség és lelkipásztorkodás a kolduló rendek fellépéséig*. Budapest, 1938. (különlenyomat)
- 1940 HERMANN István Egyed: Ciszterci Charta Charitatis, premontrei Statutumok, domonkos Constitutiok. In: *Theologia*, (1940) 30. sz. 30–36.

HERMANN

- 1973 HERMANN István Egyed: *A magyar katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*. München, k. n, 1973.

HOLL

- 1971 HOLL Béla: Hozzászólás Dobozyné Erdélyi Zsuzsanna: Archaikus és népi elemek szövegekben c. előadásához. In.: *Ethnographia*, (1971) 3. sz. 371–374.

HORLER

- 1988 *Lapidarium Hungaricum. Magyarország építészeti töredékeinek gyűjteménye*. Szerk.: HORLER Miklós. I. kötet. Budapest, Országos Műemléki Felügyelőség, 1988.

HORVÁTH G.

- 2002 HORVÁTH Gábor: Eltűntnek hitt egykori premontrei prépostság. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, (2002) 1–4. 5–21.

HORVÁTH L.

- 1998 HORVÁTH László: Adatok a hatvani temető, temetkezések történetéhez. In: *Agria*, (1998) 34. sz. 91–117.

HORVÁTH T. A.

- 1927 HORVÁTH, Antonius: De praepositura ordinis Praemonstratensis de Kőkényes in Hungaria. In: *Analecta Praemonstratensia*, (1927) 3. 321–324.
- 1928 HORVÁTH, Antonius: De fundatione praepositurae Grabensis in Hungaria.. In: *Analecta Praemonstratensia*, (1928) 4. 85–88.
- 1930a HORVÁTH, Antonius: Historia praepositurae de Kaposfő. In: *Analecta Praemonstratensia*, (1930), 6. 160–168.
- 1930b HORVÁTH, Antonius: De abbacia Francavillensi in Hungaria. In: *Analecta Praemonstratensia*, (1930), 6. 363–366.
- 1931a HORVÁTH Tibor Antal: Ad bibliographiam monasteriorum in Hungaria. In: *Analecta Praemonstratensia*, (1931) 7. 133–201.
- 1931b HORVÁTH Tibor Antal: Historia praepositurae B.M.V. de Rayk. In: *Analecta Praemonstratensia*, (1931) 7. 65–69.
- 1931c HORVÁTH Tibor Antal: Abbatiae dubiae ordinis Praemonstratensis in Hungaria. In: *Analecta Praemonstratensia*, (1931) 7. 197–200.

HORVÁTH T. A.

- 1931d HORVÁTH Tibor Antal: Ad historiam ordinis Praemonstratensis in Hungaria. In: *Analecta Praemonstratensia*, (1931) 7. 337–338.
- 1932 HORVÁTH Tibor Antal: Praemonstratensia Hungarica. In: *Analecta Praemonstratensia*, (1932) 8. 253–255.
- 1934 HORVÁTH Tibor Antal: Lex contra statutum. Adalék a premontrei rend történetéhez Magyarországon (Relatio inter vitam conventualem et activitatem loci authentici in medio aevo). In: *A csornai premontrei kanonokrendi Szent Norbert Gimnázium 1933-34. évi értesítője*. Szombathely, 1934. 6–27.
- 1935 HORVÁTH Tibor Antal: A magyar premontrei rendtartomány megalakulása. *A csornai premontrei kanonokrendi Szent Norbert Gimnázium 1934-35. évi értesítője*. Szombathely, 1935. 94–101.
- 1937 HORVÁTH Tibor Antal: De primordiis Circariae Hungaricae Ordinis Praemonstratensis. In: *Analecta Praemonstratensia*, (1937) 13. 54–62.
- 1940 HORVÁTH Tibor Antal: A horpácsi prépostság. In: *Soproni Szemle*, 4. (1940) 18–32.
- 1942 HORVÁTH Tibor Antal: A csornai premontrei prépostság commendátorai a XVI–XVII. században. In: *A csornai premontrei kanonokrend keszthelyi gimnáziumának jubileumi évkönyve az 1941-42. tanévről*. Keszthely, 1942. 17–37.
- 1943 HORVÁTH Antal: A csornai konvent hiteleshelyi működése. In: *A csornai premontrei kanonokrend keszthelyi gimnáziumának jubileumi évkönyve az 1942-43. tanévről*. Keszthely, 1943. 5–33.

HÓMAN – SZEKFŰ

- 1935 HÓMAN Bálint – SZEKFŰ Gyula: *Magyar történet I–V*. Budapest, k. n., 1935.

HUGO

- 1734–1736 HUGO, Carolus, Ludovicus: *Sacri Ordinis Praemonstartensis annales I–II*. Nanceii, 1734–1736.

IVÁNYI

- 1931 *A római szent birodalmi széki gróf Teleki család gyömrői levéltára*. Szerk.: IVÁNYI Béla. Szeged, k. n., 1931.

JAKÓ

- 1997 *Erdélyi okmánytár: oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez / Codex diplomaticus Transsylvaniae: diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transsylvanas illustrantia.* Szerk.: JAKÓ Zsigmond. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1997.

JERNEY

- 1855 JERNEY János: *A magyarországi káptalanok és konventek mint hielmes és hiteles helyek története.* Pest, 1855. (Történelmi Tár II.)

KÁDAS

- 1855 KÁDAS Rudolf: *A szerzeteskanonokok, különösen a premontrei rendűek keletkezése.* In: *Religio*, (1855) 473–477, 483–485.

KANDRA

- 1904 KANDRA Kabos: *Adatok az egri egyházmegye történelméhez.* III. kötet. II. füzet. Eger, k. n., 1904.

KARÁCSONYI

- 1900–1904 KARÁCSONYI János: *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig.* Budapest, k. n., 1900–1904. (Reprint: Nap Kiadó, 1995.)
1927 KARÁCSONYI János: *Ki építette az első premontrei monostort Magyarországon?* In: *Turul* (1927) 1–2. sz. 1–4.

KASZA

- 1997 *Heves megye kézikönyve.* Főszerk.: KASZA Sándor. Hatvan, CEBA, 1997. (Magyarország megyei kézikönyvei 9.)

KATONA

- 1778–1817 KATONA, Stephanus: *Historia critica Regum Hungariae.* I–XLII. Buda, 1778-1817.

KELEMEN

- 2001 *Országismereti kézikönyv.* Szerk.: KELEMEN László. Budapest, Plantin, 2001.

KERESZTÚRY

- 1806 KERESZTÚRY József: *Descriptio episcopatus et Capitali Magnó-Varadiensis.* H. n, k. n, 1806.

KIS

- 1931 KIS Kolos Jenő: *A margitszigeti Szt. Mihályról nevezett premontrei prépostság története*. H. n., k. n., 1931.

KMTL

Korai Magyar történeti lexikon. Főszerk.: KRISTÓ Gyula. Budapest, Akadémiai, 1994.

KOPPÁNY

- 1967 KOPPÁNY Tibor: Középkori templomos és egyházas helyek Veszprém megyében I. In: *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* (1967) 6. sz. 117–150.
- 1972 KOPPÁNY Tibor: Középkori templomos és egyházas helyek Veszprém megyében II. In: *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* (1972), 11. sz. 213–243.

KOVÁCS B.

- 1966 KOVÁCS Béla: Elpusztult középkori monostorok Heves megyében. In: *Agria* (1966) 4. sz. 65–85.
- 1987 KOVÁCS Béla: *Az egri egyházmegye története 1596-ig*. Eger, 1987.
- 1989–90 KOVÁCS Béla: Magyarország középkori patrocíniumai. In: *Agria*, 25–26. (1989–90) 407–419.

KOVÁCS I.

- 1990 KOVÁCS Imre: Adatok a magyarországi premontreiek teológiai irodalmi munkásságához a középkorban. In: *Magyar egyháztörténeti vázlatok* (1990) 2. sz. 67–75.
- 1991 KOVÁCS Imre: *A türjei Premontrei Prépostság története*. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 1991.
- 1994 KOVÁCS Imre: Fejezetek a csornai prépostság történetéből. In: *Magyar egyháztörténeti évkönyv*, (1994) 1. sz. 185–202.
- 1996 KOVÁCS Imre: Fejezetek a csornai prépostság történetéből. In: *Rábaköz*, (1996.) 3–16.
- 1999 KOVÁCS Imre: A Premontrei Rend története. In: *Jel*, (1999) 10. sz. 303–308.
- 2000 KOVÁCS Imre Endre: A premontreiek Magyarországon. In: *Jel*, (2000) 4. sz. 20–21.
- 2002 KOVÁCS Imre Endre: *Premontreiek*. Budapest, Mikes, 2002.

KOZÁK

- 1972 KOZÁK Károly: A jánoshidai rk. templom (volt premontrei prépostság) feltárása. In: *Jászok*, (1972) 2. sz. 45–54.
- 1973 KOZÁK Károly: A premontreiek építkezései Győr-Sopron megyében a XII–XIII. században. In: *Arrabona* (1973) 125–148.
- 1974 KOZÁK Károly: A jánoshidai rk. templom, volt premontrei prépostság régészeti kutatása. (1970–1974). In.: *Jász Múzeum Jubileumi Évkönyve, 1874–1974*. (1974) 100. sz. 277–294.

KÖRMENDI

- 2001a KÖRMENDI Tamás: A 13. századi premontrei monostorjegyzékek magyar vonatkozásairól. In: *Történelmi Szemle*, (2001) 1–2. sz. 61–72.
- 2001b KÖRMENDI Tamás: A premontrei rend meglepedése az Árpád-kori Magyarországon. A rend korai hazai története a kezdetektől az 1235-i *Catalogus Ninivensis*ig I. In: *Turul*, (2001) 74. sz. 103–111.
- 2002a KÖRMENDI Tamás: A magyarországi cirkária az 1241/1242-i tatárjárást követő évtizedekben (az írásos források alapján). In: *Kút*, (2002) 1. sz. 2–33.
- 2002b KÖRMENDI Tamás: A premontrei rend meglepedése az Árpád-kori Magyarországon. A rend korai hazai története a kezdetektől az 1235-i *Catalogus Ninivensis*ig II. In: *Turul*, (2002) 75. sz. 45–55.
- 2003 KÖRMENDI Tamás: A sopronhorpácsi monostor Árpád-kori történetének vitás kérdései. In: *Soproni Szemle*, (2003), 3. sz. 276–288.

KULCSÁR

- 1995 KULCSÁR Mihály: Az Árpád-kori templom körüli temetők kialakulásának kérdéséhez. In: *Somogy Megyei Múzeumok Közleményei*, XI. (1995) 11. sz. 227–235.

KUMOROVITZ

- 1928 KUMOROVITZ Lajos Bernát: A leleszi konvent oklevéladó működése. In: *Turul*, (1928) 42. sz. 1–39.
- 1929 KUMOROVITZ Lajos Bernát: A leleszi konvent pecsételési és oklevéltaxa-lajstromai. In: *Levéltári Közlemények*, (1929) 1. sz. 312–325.
- 1932 KUMOROVITZ Lajos Bernát: A leleszi konvent országos levéltárának története. In: *Levéltári Közlemények*, (1932) 4. sz. 223–255.
- 1934 KUMOROVITZ Lajos Bernát: A leleszi prépostság tagjai és hiteleshelyi személyzete 1569-ig. In: *Emlékkönyv Szent Norbert halálának 800 éves jubileumára*. Gödöllő, k. n., 1934. 22–51.

KUMOROVITZ

- 1942/43 KUMOROVITZ Lajos Bernát: A királyi kápolnaispán oklevélkiadó működése. In: *Regnum*, (1942/43) 5. sz. 455–497.
- 1993 KUMOROVITZ Lajos Bernát: *A magyar pecséthasználat története a középkorban*. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 1993.

LADÁNYI

- 1936 *Heves vármegyei ismertető és adattár*. Szerk.: LADÁNYI Miksa. Budapest, k. n., 1936. (*Magyar városok és vármegyék monográfiája*, XX.)

LAI RUELZ

- 1603 LAI RUELZ, Servatius de: *Optica regularium*. Pont-à-Mousson, 1603.

LB

CSÉPLŐ Péter–IVANYI István–LEHÓCZKY Tivadar–FOLTINY János–GRAVEN Lajos–VALKOVSZKY Miklós–NATAFALUSSY Kornél: A leleszi bizottság jelentése. In: *Századok* (1871) 592–623.

LE PAIGE

- 1633 LE PAIGE, Johannes: *Bibliotheca ordinis Praemonstratensis*. Parisii, 1633.

LUKCSICS

- 1923 LUKCSICS Pál: *A vásárhelyi apácák története*. Veszprém, k. n., 1923. (Reprint: Devecseri Nagyközségi Könyvtár, 1995.)

MAKKAI – MEZEY

- 1960 *Árpád-kori és Anjou-kori levelek XI–XIV. század*. Szerk.: MAKKAI László – MEZEY László. Budapest, Gondolat, 1960.

MÁLYUSZ

- 1951 *Zsigmond-kori oklevéltár*. I–III. Szerk.: MÁLYUSZ Elemér. Budapest, 1951–58. (Mályusz kéziratát kiegészítve újból kiadta: BORSA Iván. Budapest, 1993.)
- 1971 MÁLYUSZ Elemér: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Budapest, Akadémiai, 1971.

MESTERHÁZY

- 1970 MESTERHÁZY Károly: Adatok a bizánci kereszténység elterjedéséhez. In: *Déri Múzeum Évkönyve*, (1970.) 3. sz. 145–177.

MEZEY

- 1957 MEZEY László: Az Árpádok eredetmondája és a csúti alapítás. In: *Filológiai Közlöny* (1957) 3–4. sz. 427–429.
- 1963 MEZEY László: Csútmonostor alapítástörténete és első oklevelei 1264–1271. In: *Tanulmányok Budapest múltjából. A Budapesti Történeti Múzeum várostörténeti évkönyve*. Főszerk.: HORVÁTH Miklós. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 1963. 7–42.
- 1965–67 MEZEY László: Ungarn und Europa im 12. Jahrhundert. Kirche und Kultur zwischen Ost und West. In: *Probleme des 12 Jahrhunderts*. Reichenau, 1965–1967.

MEZŐ

- 1996 MEZŐ András: *A templomcím a középkori helynevekben*. Budapest, METEM, 1996.
- 2003 MEZŐ András: *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Budapest, METEM, 2003.

MKL

Magyar Katolikus Lexikon I–VIII. Főszerk.: DIÓS István. Budapest, Szent István Társulat, 1993.

MON. STRIG.

Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Szerk.: Ferdinandus KNAUZ, Ludovicus Crescens DEDEK, Gabriel DRESKA, Geysa ÉRSZEGI, Andreas HEGEDŰS, Tiburcius NEUMANN, Cornelius SZOVÁK, Stephanus TRINGLI. I–IV. Strigonium – Budapestinum, Horák-Archivum Primatiale-Argumentum, 1874–1999.

MON. VAT.

Vatikáni magyar okirattár. Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Sorozatszerk.: VÁRSZEGI Asztrik, ZOMBORI István. Budapest, METEM, 2000–,

MONUM. HIST. HUNG.

Vetera Monumenta Historica Hungariae sacram illustrantia. I–II. Szerk: THEINER, Augustin. Romae, k. n, 1859–1860.

NITSCH

- 1910 NITSCH Árpád János: *Majk, a Boldogságos Szűz majki premontrei prépostságának, majd a nepomuki Szent Jánosról nevezett kamalduli remeteségnek története.* Győr, 1910.

ORBÁN

- 1986 ORBÁN Imre: Adatok Antiochiai Szent Margit kultuszához. In: *Aetas*, (1986) Acta Iuvenum-különszám, 117–124.
- 1997 ORBÁN Imre: Miért éppen Margit? Álmos herceg kolostoralapításairól. In: *Aetas*, (1997) 2–3. sz., 42–50.
- 1998 ORBÁN Imre: Népi vallásosság, mint a középkori szentkultusz tükrözője. In: *Hermann Egyed emlékkönyv.* Szerk. SÜMEGI József, ZOMBORI István. Budapest, METEM, 1998. 87–100.
- 2000a ORBÁN Imre: Antiochiai Szent Margit legendája. In: *Magyar egyháztörténeti vázlatok* (2000) 12. sz. 7–42.
- 2000b ORBÁN Imre: Antiochiai Margit, a sárkány és a szülő nők. In: „*Magyaroknak eleiről*”: *Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendőes Makk Ferenc tiszteletére.* Szerk.: PITI Ferenc. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 2000. 401–419.
- 2001 ORBÁN Imre: *Ecce, iam vici mundum!*: *Antiochiai Szent Margit tisztelete Magyarországon.* Budapest, METEM, 2001.

ORTELIUS

- 1665 ORTELIUS: *Redivivus Continuatus.* Nürnberg, 1665

ORTVAY

- 1892 ORTVAY Tivadar: *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve.* I–II. Budapest, Franklin, 1892.

OSZVALD

- 1934 OSZVALD Ferenc: Fegyverneki Ferenc. In: *Emlékkönyv Szent Norbert halálának 800 éves jubileumára.* Gödöllő, k. n, 1934. 51–108.
- 1939 OSZVALD Arisztid: *A magyarországi középkori premontrei prépostságok.* Budapest, k. n, 1939. In: *Gödöllői Ertesítő* (1938–1939) 3–38.

OSZVALD

- 1940a OSZVALD Ferenc: *Fejezetek a magyar premontreiek 800 éves múltjából*. Gödöllő, 1940.
- 1940b OSZVALD Ferenc: Hol feküdt a csuti premontrei prépostság? In: *Turul*, 1940. 1. sz. 11–15.
- 1957 OSZVALD Ferenc: Adatok a magyarországi premontreiek Árpád-kori történetéhez. In: *Művészettörténeti Értesítő*, (1957), 2–3. sz. 231–254.

PAULAI

- 1970 PAULAI Imre: Hermann Egyed István (1895–1970). In: *Katolikus Szemle* (1970) 3. sz. 283–285.

PAULER

- 1893 PAULER Gyula: *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt I–II*. Budapest, k. n., 1893.

PÁMER

- 1967 PÁMER Nóra: A gyulafirátóti középkori premontrei monostor feltárása. In: *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* (1967) 6. sz. 239–246.

PÉTERFFY

- 1741–1742 PÉTERFFY, Carolus: *Sacra concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae celebrata ab anno Christi 1016 usque ad annum 1734*. I–II. Posonii – Viennae, 1741–1742.

PETHEŐ–FAZAKASNÉ–KOCsÁRINÉ

- 1996 *Hatvani Lexikon*. Szerk.: PETHEŐ Károly, FAZAKAS Zsigmondné, KOCsÁRI Istvánné. Hatvan, Ady Endre Városi Könyvtár és Közösségi Ház, 1996.

PRAY

- 1776 PRAY, Gregorius: *Specimen hierarchiae Hungaricae*. I–II. 1776.

PUSKELY

- 1998 PUSKELY Mária: *Kétezer év szerzetessége* I–II. Budapest, Dinasztia. 1998.

RUPP

- 1870–1876 RUPP Jakab: *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre vagyis a nevezetesebb városok, helységekre, s azokban létezett egyházi intézetek, püspökmegyék szerint rendezve*. Pest, Eggenberger – Akadémia, 1870–1876.

SANTIFALLER

- 1947 SANTIFALLER, Leo: Nikolaus Liebenthals Kopialbücher des Prämonstratenserstiftes zum heiligen Vinzenz in Breslau. In: *Mitteilungen des Österreichischen Instituts für Geschichtsforschung*. Erg. Bd. XV. 1947.

SCHWARZ

- 1924 SCHWARZ Elemér: A templom védőszentek és helységnevek. In: *Egyetemes Philologiai Közlöny* (1924) 12–20.

SOÓS

- 1911 SOÓS Elemér: *Bene-Hatvan*. Eger, k. n., 1911.

SUGÁR

- 1984 SUGÁR István: *Az egri püspökök története*. Budapest, Szt. István Társulat, 1984.

SÜMEGI

- 1985 SÜMEGI József: A középkori búcsúk kérdéséhez. In: *Aetas*, (1985) 1. sz. 8–34.

SÜMEGI–ZOMBORI

- 1998 *Hermann Egyed emlékkönyve*. Szerk. SÜMEGI József, ZOMBORI István. Budapest, METEM, 1998.

SZABÓ J. Gy.

- 1984 SZABÓ János Győző: Adatok a patai főesperesség történetéhez. In: *Tanulmányok Gyöngyösről*. Szerk.: HAVASSY Péter, KECSKÉS Péter. Gyöngyös, 1984.

SZABÓ K.

- 1886 SZABÓ Károly: *Kun László*. Budapest, Méhner, 1886. (Reprint: Budapest, ÁKV-Maecenas, 1988.)

SZENTPÉTERY

- 1930 SZENTPÉTERY Imre: *Magyar oklevéltan*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1930. (Reprint: Hatágú Síp Alapítvány, 1995.)

SZENTPÉTERY–BORSA

- 1923–1961 *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stripis Arpadianae critico-diplomatica*. I–III. Szerk.: SZENTPÉTERY Imre, BORSA Iván. Budapest, Franklin – Akadémiai, 1923–1961.

SZEPES-SCHÜTZ

- 1940 SZEPES-SCHÜTZ Béla: *Hatvan hevesmegyei község története*. Budapest – Sopron. 1940. (reprint: Hatvan, Hatvany Lajos Múzeum, 1994.)

SZINNYEI

- 1891–1914 SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. Budapest, 1891–1914.

SZTÁRAY

- 1887 *A nagymihályi és sztáray gróf Sztáray család oklevéltára*. Szerk. NAGY Gyula. H. n., 1887.

SZÚCS

- 2002 SZÚCS Jenő: *Az utolsó Árpádok*. Budapest, Osiris, 2002.

TAKÁCS

- 1992 TAKÁCS Imre: *A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei*. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, 1992.

TARI

- 2000 TARI Edit: *Pest megye középkori templomai*. Szentendre, Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2000. (*Studia Comitatus* 5.)

TÍMÁR

- 1924 TÍMÁR Kálmán: *Prémontrei kódexek*. Kalocsa, k. n., 1924.

TÖRÖK

- 2002 TÖRÖK József: *A tizenkettedik század egyháztörténete*. Budapest, Mikes, 2002.

ULLMANN

- 1998 ULLMANN Péter: Szent Norbert rendjének magyarországi története. In: *A Gödöllői Premontrei Öregdiákok Emlékkönyve*. Budapest, 1998. 6–12.

VALTER

- 1985 VALTER Ilona: *Romanische Sakralbauten Westpannoniens*. (Burgenland Mosaik) Eisenstadt, Roetzer, 1985.
- 1996 VALTER Ilona: Schambek im Mittelalter. In: *Schambek / Zsámbék Beiträge zur Geschichte und Volkskunde einer „schwäbischen“ (donau schwäbischen) Gemeinde im Ofner Bergland / Ungarn*. Band I. Herausgegeben von P. MARTIN, A. JELLI. 1996. 40–69.
- 1998 VALTER Ilona: *Zsámbék, templomrom*. Budapest, TKM, 1998.
- 2002 VALTER Ilona: Reform szerzetesrendek a Magyar Királyságban. In: *Vigilia*, (2002) 7. sz. 492–502.

VIDÁKOVICH

- 1934 VIDÁKOVICH Aladár: Mallyó József 1744 aug.10 – 1818. okt.17. In: *Emlékkönyv Szent Norbert halálának 800 éves jubileumára*. Gödöllő, k. n., 1934. 239–307.

WAEFELGHEM

- 1913 WAEFELGHEM, Raphael: *L'Obituaire de l'Abbaye de Premontre, XII*. S. Louvain. 1913.
- 1930 WAEFELGHEM, Raphael: *Repertoire des monastères de l'ordre de Premontre*. 1930.

WHITE

- 1993 WHITE, Kristin E.: *Szentek kislexikona*. Budapest, Maecenas, 1993.

ZAK

- 1911 ZAK, Alphonse: *L'ordre de Prémontré en Hongrie*. (1911)
- 1920 ZAK, Alphonse: *Adatok a premontrei kanonokrend 800 éves jubileumára*. Rozsnyó, 1920.

ZÁVODSZKY

- 1904 ZÁVODSZKY Levente: *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai*. Budapest, k. n., 1904.

ZICHY OKM

A zichi és vásonkeői Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő. I–XII. Szerk.: NAGY Imre, NAGY Iván, VÉGHÉLY Dezső, KAMMERER Ernő, LUKCSICS Pál. Pest, Magyar Történelmi Társulat, 1871–1931.

ZIMMERMANN – WERNER

1892 *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. I–IV. Ed: F. ZIMMERMANN, C. WERNER. Hermannstadt, 1892.*

ZSOLDOS

1997 ZSOLDOS Attila: *Az Árpádok és alattvalóik.* Budapest, Csokonai 1997.